

ΕΚ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ
ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΙΘ' ΑΙΩΝΑ

ΥΠΟ

ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ Α. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ (†)

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΘΗΝΩΝ

Ἡ Ἐκκλησία καὶ αἱ ἀπόπειραι μεταρρυθμίσεως ἐν Τουρκίᾳ.

Ἡ μεγάλη ἑλληνικὴ Ἐπανάστασις τοῦ 1821, ἥς ἀποτέλεσμα ὑπῆρξεν ἡ ἴδρυσις τοῦ Ἑλληνικοῦ Βασιλείου, ἐχρησίμευσεν ὡς σύνθημα τῆς ἀναγεννήσεως τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς ἀπελευθερώσεως τῶν ὑπὸ τὴν τουρκικὴν ἐξουσίαν εὗρισκομένων λαῶν, διὰ τῆς βαθμιαίας καταλύσεως τῆς Ὄθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας. Τὸ μικρὸν Ἑλληνικὸν Βασίλειον ἀπέβη ἀπελευθερωτικὴ ἀφετηρία οὐ μόνον διὰ τοὺς ὑπολειφθέντας ἀλυτρώτους Ἕλληνας, ἀλλὰ καὶ διὰ τοὺς λοιποὺς ὀρθοδόξους λαοὺς, ἀσκῆσαν μεγάλην ροπὴν ἐπὶ τὴν ἀρξαμένην ἔκτοτε κίνησιν πρὸς ἀπελευθέρωσιν αὐτῶν. Σπουδαιότατος ἐπίσης παράγων τῆς κινήσεως ταύτης ὑπῆρξεν ἡ Ρωσία, ὅφ' ἥς τὴν ἀόριστον σκέπην καὶ τὴν ἐλπίδα συνδρομῆς διεξήχθη ἡ ἑλληνικὴ Ἐπανάστασις. Ἡ Ρωσία ἐπενέβη μὲν διπλωματικῶς ἐκ πρώτης ἀφετηρίας εἰς τὸ ζήτημα τῆς ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως συνδέσασα αὐτὴν μετὰ τοῦ ὅλου ἀνατολικοῦ ζητήματος, ἥτοι τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς Ἀνατολῆς, μὴ θελήσασα ὁμῶς νὰ πράξῃ τι μονομερῶς ὑπὲρ τῶν Χριστιανῶν, ἐπεκαλέσθη τὴν συνδρομὴν καὶ σύμπραξιν πασῶν τῶν Δυνάμεων τῆς Εὐρώπης, ὅπως δὲ ἀποκρούσῃ πᾶσαν ὑπόνοιαν ὅφ' ἑαυτῆς ἀπεκῆρυξε τὸ ἐπαναστατικὸν κίνημα τοῦ Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντου, ὡς ὑψηροῦντος τέως ἐν τῷ ρωσικῷ σίτρατῳ. Θᾶτον ἢ βράδιον ἡ Ρωσία ἔμελλε νὰ ἐπεμβῇ καὶ διὰ πολέμου ὑπὲρ τῶν Χριστιανῶν, ἀλλ' ἀξιοσημείωτον ὅτι αὕτη καθώρισε τὴν ἀρχὴν τῆς κοινῆς ἐπεμβάσεως τῶν Μ. Δυνάμεων ἐν τῇ Ἀνατολῇ. Δὲν ἦτο δὲ εὐκόλον νὰ ἐπικρατῇ πάντοτε συμφωνία, διότι ἡ ἐπέμβασις δὲν ἐγένετο ἀνιδιοτελῶς ἐγκαίρως, ἄλλως τε, ἥρξατο σφοδρὸς ἀνταγωνισμὸς μετὰ τῆς Ρωσίας καὶ τῆς Ἀγγλίας. Διότι ἡ δευτέρα αὕτη Δύναμις ἐφοβήθη ἔκτοτε, ὅτι πᾶσα ἀνατροπὴ τοῦ ἐν τῇ Ἀνατολῇ τουρκικοῦ πολιτικοῦ καθεστώτος, ἔμελλε νὰ ἀφελήσῃ μόνον τὴν Ρωσίαν, συνδεδεμένην οὖσαν πρὸς τοὺς ὑπὸ τὴν Τουρκίαν χριστιανικοὺς πληθυσμοὺς διὰ τῆς ὀρθοδοξίας. Καὶ ἐνῶ ἡ Ρωσία ὡς

πολιτικὸν αὐτῆς πρόγραμμα ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἔσχε τὸν βαθμιαῖον ἀκρωτηριασμὸν καὶ τὸν κατακερματισμὸν τοῦ τουρκικοῦ Κράτους, ἡ Ἀγγλία ἀντιθέτως ἐπρέσβευε τὸ δόγμα τῆς ἀκεραιότητος αὐτοῦ, μόνον καὶ μόνον ὅπως μὴ αἱ ἀπαρτίζουσαι αὐτὸ χῶραι περιπέσωσιν ὑπὸ τὴν ἄμεσον ἢ ἔμμεσον κυριαρχίαν τῆς Ρωσίας. Ἐσήμαινε λοιπὸν τὸ περιλάλητον δόγμα τῆς ἀκεραιότητος τῆς Τουρκίας τὴν ἐκ παντὸς τρόπου καταπολέμησιν τῆς ἐπικρατήσεως τῆς Ρωσίας ἐν τῇ Ἀνατολῇ· ὅθεν ἀπομάκρυνσις ἐκ τοῦ δόγματος ἐπιτεράττη μόνον ἐν ἣ περιπτώσει ἐφάνη ἀποκρουσθεῖσα ἡ ἐπιρροή ἢ ἐπικράτησις τῆς Ρωσίας. Πρὸς τοῦτο δὲ μεγάλοι κατεβάλλοντο ἕκτοτε προσπάθειαι πρὸς μεταρρυθμίσιν τῆς Τουρκίας καὶ βελτίωσιν τῆς θέσεως τῶν Χριστιανῶν.

Ἦδη αὐτὸς ὁ Σουλτᾶνος Μαχμουτ β' προέβη εἰς σχετικὰς μεταρρυθμίσεις, εἰς ἄς, ἄλλως τε, ὑπεχρεώθη διὰ τῆς συνθήκης τῆς Ἀδριανουπόλεως. Μετὰ τὴν κατάργησιν τοῦ φοβεροῦ τάγματος τῶν Γενιτσάρων (1826) μετέβαλεν ἐπὶ τὸ βέλτιον τὸν τρόπον τῆς εἰσπραξέως τῶν φόρων (1834) περιώδευσε τὰς Ἐπαρχίας τοῦ Κράτους, ὅπως ἐκ τοῦ σύνεγγυς μελετήσῃ τὴν κατάστασιν τῶν χριστιανῶν (1837), διέταξε νὰ τιμωρῶνται αὐστηρῶς οἱ προσβάλλοντες αὐτοὺς μουσουλμᾶνοι ἢ οἱ ἀδικοῦντες ὑπάλληλοι (1837) καὶ καθόλου εἰπεῖν προέβη εἰς ἱκανὰς βελτιώσεις τῆς διοικήσεως¹. Πρὸς καθησύχασιν δὲ τῶν χριστιανῶν μετεχειρίσθη καὶ τὸ μέγα κῦρος τοῦ Πατριάρχου ΚΠόλεως Κωνσταντίου α' εἰς τοὺς ἑκτὸς τοῦ Βασιλείου ὑπολειφθέντας Ἑλληνας συστήσαντος ἡσυχίαν. Ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ Βασιλεὺς τῆς Ἑλλάδος Ὁθων (1833—1862) ἐπισκεφθεὶς τὴν Σμύρνην (1833) ἐγένετο μετὰ τιμῶν δεκτὸς ὑπὸ τοῦ Μητροπολίτου Σμύρνης Σεραφεῖμ, προκαλέσας τὸν ἀκράτητον ἐνθουσιασμὸν τῶν κατοίκων, ἐξηναγκάσθη ὑπὸ τῆς Πύλης ὁ Πατριάρχης νὰ ἐπιτιμῇσιν μὲν τοὺς Σμυρναίους νὰ παύσῃ δὲ τῆς θέσεως αὐτοῦ τὸν Σεραφεῖμ². Παρὰ ταῦτα ὅμως ὁ καχύποπτος Σουλτᾶνος ἐξωργίσθη κατὰ τοῦ Πατριάρχου Κωνσταντίου, διότι εἶχεν ἐπιτρέψει τὴν τέλεσιν μνημοσύνου τοῦ Ἀδαμαντίου Κοραῖ ἐν ΚΠόλει. Ὁ Πατριάρχης ἀνεκάλεσε τὴν ἄδειαν «ἐνεκα ἀνωτέρων λόγων». Θεωρούμενος δὲ ὡς «φιλέλληνας» καὶ «φιλόρωσος» αὐθαιρέτως ἐπαύθη, ὑποβαλὼν μετὰ τὴν παύσιν τὴν παρατήρησιν αὐτοῦ³.

Ὁ Κωνσταντῖος β' (1834—5) ἐπὶ μικρὸν πατριαρχεύσας δὲν διεκρίνετο ἐπὶ ἱκανότητι. Οὐχ ἤτιον ἐπ' αὐτοῦ συνετελέσθη σπουδαῖον γεγονός, ἀνα-

1. *Π. Καρολίδου*, Ἱστορία τοῦ 19^{ου} αἰῶνος, Γ' 444 ἐξ. *Μ. Γεδεών*. Πατριαρχικῆς ἱστορίας μνημεῖα, σ. 612.

2. *Ε. Κυριακίδου*, Ἱστορία τοῦ συγχρόνου Ἑλληνισμοῦ, Α, 396—399.

3. *Χαμουνδοπούλου*, Πατριαρχικαὶ πινακίδες, «Ἐκκλησ. Ἀλήθεια» 1882, σ. 329. *Χρυσοστόμου Α. Παπαδοπούλου*, Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος σ. 116 σημ.

κοινωθὲν δι' ἐπισήμου Πατριαρχικοῦ καὶ Συνοδικοῦ γραμματος πρὸς τὸν λαόν. Τῷ 1657 εἶχε καταργηθεῖ τὸ δικαίωμα τοῦ ἐκάστοτε ἐκλεγομένου νέου Πατριάρχου νὰ ἐμφανίζεται εἰς τὸν Σουλτάνον καὶ νὰ λαμβάνῃ παρ' αὐτοῦ τὴν ἔγκρισιν. Ἐπὶ Κωνσταντίου β' ἀνενεώθη τὸ δικαίωμα τοῦτο, ἐμφανισθέντος τοῦ Πατριάρχου πρὸς τὸν Σουλτάνον καὶ οὐχὶ πρὸς τὸν Μ. Βεζύργην¹. Ὁ δὲ διάδοχος τοῦ Κωνσταντίου β' ἐπιφανέστατος Πατριάρχης Γρηγόριος στ' (1835—40, 1867—71) καὶ δι' εἰδικοῦ ἐγγράφου τοῦ Σουλτάνου ἀνεγνωρίσθη «πληρεξούσιος εἰς τὸ ὑπουργιμά του» ἐλεύθερος ἐν τῇ ἐκτελέσει τῶν ὑψηλῶν αὐτοῦ καθηκόντων, ἀπαγορευθείσης πάσης ἐπεμβάσεως τῶν τουρκικῶν Ἀρχῶν εἰς τὰς θρησκευτικὰς ὑποθέσεις καὶ τὰς προνομίας τῶν Ἑλλήνων². Παρὰ ταῦτα ὅμως οἱ καχύποπτοι τοῦρκοι συνετάρασσον τὸν ἑλληνικὸν λαὸν καὶ κατεδίωκον πάντα φαινόμενον ὑποπτον, ἐδέησε δὲ διὰ τῆς μεγάλης αὐτοῦ δραστηριότητος ὁ Γρηγόριος στ' νὰ ἐπεμβαίῃ ἐκάστοτε πρὸς εἰρήνευσιν καὶ καθυσύχασιν τοῦ λαοῦ³.

Πρὸς τοῖς ἄλλοις τῇ 17 Ἰανουαρίου 1838 ὑπέστη ἐν Ἰωαννίνοις μετὰ πολλὰς βασάνους μαρτυρικὸν θάνατον ὁ νεομάρτυς Γεώργιος, ἐκ τοῦ χωρίου Τζούραλη τῆς ἐπαρχίας Γρεβενῶν καταγόμενος. Συκοφαντηθεὶς ὅτι ἐγένετο ποτε μουσουλμᾶνος καίτοι εὐρέθῃ ἀπερίτμητος καὶ ἀπέδειξε τὴν συκοφαντίαν, ἐβιάζετο νὰ δεχθῇ τὸν ἰσλαμισμόν. Ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας βασανισθεὶς ἔμεινεν ἀμετάτρεπτος ἐν τῇ χριστιανικῇ πίστει, διαρκῶς λέγων «χριστιανὸς εἰμαι». Διὰ τοῦτο δὲ κατεδικάσθη εἰς τὸν δι' ἀπαγχονισμού θάνατον, ὃν ὑπέστη χαίρων καὶ ὁμολογῶν τὴν χριστιανικὴν πίστιν. Ἐπὶ τῇ βάσει ἐκθέσεως τοῦ Μητροπολίτου Ἰωαννίνων Ἰωαννικίου, συνυπογεγραμμένης ὑπὸ τοῦ πρῶην Βελλάς Λεοντίου καὶ τοῦ Περιστερᾶς Σεραφεῖμ καὶ ἄλλων πολλῶν κληρικῶν καὶ λαϊκῶν, ὁ Πατριάρχης Γρηγόριος μετὰ τῆς περὶ αὐτὸν Συνόδου τῇ 19 Σεπτεμβρίου 1839 ἀπεφάνητο ὅπως «ὁ εἰρημὸς ὑπὲρ Χριστοῦ πανδήμως τὸ μαρτύριον ἀναδεξάμενος Γεώργιος νεομάρτυς, γνωρίζεται τοῦντεῦθεν παρὰ πάσης τῆς Ὁρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας ἀληθὲς μάρτυς τοῦ Χριστοῦ, συναριθμούμενος ἐν τῷ χορῷ τῶν μαρτυρησάντων ἁγίων, τιμώμενος παρὰ πάντων τῶν πιστῶν, τελουμένης κανονικῶς τῆς μνήμης αὐτοῦ κατὰ τὴν 17 Ἰανουαρίου»⁴.

Τὸ μαρτύριον τοῦ ἁγίου Γεωργίου ἀπὸ ἱστορικῆς ἐπόψεως χαρακτηρίζει

1. «Ἐκκλησ. Ἀλήθεια», Β' 1882, ἀριθμ. 21, σ. 330.

2. J. Socolon, Ἡ Ἐκκλησία ΚΠόλεως κατὰ τὸν ιθ' αἰῶνα (ρωσιστὶ) Πετρούπολις 1904, σ. 233.4. Παράρτημα σ. 17.

3. Αὐτόθι, σ. 234 ἐξ.

4. Δουκάκη, Μέγας Συναξαριστὴς Γ', 494—501. Socolon, ἐνθ' ἀν. σ. 238.9. 707. Παράρτημα, σ. 17.18. II. Ἀραβαντινοῦ, Χρονογραφία τῆς Ἠπείρου, Β, 229. Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου, Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν, Οἱ Νεομάρτυρες, Ἐκδ. β'. Ἐν Ἀθήναις 1934. σ. 76—78. Περὶ τοῦ παρεκκλησίου τοῦ ἁγ. Γεωργίου, Σπ. Δάμπρου, Ν. Ἑλληνομνήμων' ΙΑ, 1914. σ. 53.

τὴν κατάστασιν τῶν χριστιανῶν ἐν Τουρκίᾳ, καθ' ὃν χρόνον ὁ Σουλτᾶνος Μαχμουτ ἐπεχειρεῖ δῆθεν νὰ μεταρρυθμίσῃ τὸ Κράτος. Πολλαχοῦ, ἐν Θράκῃ, ἐν Μακεδονίᾳ, ἐν Μικρασίᾳ, ἐν Συρίᾳ ἐγίνοντο σφαγαὶ τῶν χριστιανῶν, βιαιοπραγαί, ἀτιμώσεις, ἱεροσυλῖαι, ἐμπρησμοί¹. Αὐστυχῶς δὲ τὸ μὲν μικρὸν Ἑλληνικὸν Βασίλειον, ἀνώμαλον, ἄλλως τε, διάγον πολιτικὸν βίον, δὲν ἠδύνατο νὰ βοηθήσῃ τοὺς καταδυναστευομένους, αἱ δ' Εὐρωπαῖ- καὶ Δυνάμεις, ἤριζον πρὸς ἀλλήλας ὑπὲρ τῆς ἐπικρατήσεως ἐν Τουρκίᾳ. Τινὲς τούτων ὑπεστήριζον τὴν «ἀκεραιότητα» αὐτῆς ἐπὶ βλάβῃ τῶν ἐν αὐτῇ βιούντων χριστιανῶν. Τότε δὲ καὶ ἡ Ἀγγλία ἠξίωσε παρὰ τῆς Ὑ. Πύλης (1840) ὅπως δικασθῇ ὁ Πατριάρχης Γρηγόριος στ' καὶ πανθῇ τῆς θέσεως αὐτοῦ, διότι δι' ἐγκυκλίων του προέτρεπε τοὺς ἀγγλοκρατούμενους Ἑπτανήσιους ν' ἀποκρούσωσι νεωτερισμοὺς τινάς². Ἀλλὰ καὶ τῆς Τουρκίας ἡ ἐσωτερικὴ κατάστασις ἦτο εἰς ἄκρον ἀνώμαλος καὶ ἐπισφαλής. Τὰ ἐθνικὰ κινήματα τῶν Σέρβων καὶ Ρωμούνων περιεστέλλοντο μὲν ἀλλὰ δὲν κατεπνίγοντο, ὑποστηριζόμενα ὑπὸ τῆς Ρωσίας, ὁ δὲ Μεχμέτ Ἀλῆς, Ἀντιβασιλεὺς τῆς Αἰγύπτου, ἀποστατήσας εἰσέβαλεν εἰς τὴν Συρίαν. Οἱ φοβούμενοι πᾶσαν μεταρρύθμισιν φανατικοὶ μουσουλμᾶνοι προέβαινον εἰς ἐμπρησμοὺς ἢ ἐξεγείροντο κατὰ τῶν καθεστώτων. Πολλαχοῦ, ἰδίως ἐν Θεσσαλίᾳ καὶ Μακεδονίᾳ, ἐξεγείροντο καὶ οἱ Ἕλληνες κατὰ τῶν τούρκων, ὑπέστη δὲ τότε μαρτυρικὸν θάνατον ἐν Θεσσαλονίκῃ ὁ νεομάρτυς Ἰλαρίων³. Ὁ Σουλτᾶνος ἐν τῇ ἀμνηχανίᾳ αὐτοῦ κατὰ τοῦ ἀπὸ τοῦ Ἀντιβασιλέως τῆς Αἰγύπτου κινδύνου ἐκάλεσεν εἰς βοήθειαν τοὺς Ρώσους. Ὅθεν κατὰ Φεβρουάριον τοῦ 1833 ῥωσικὸς στόλος εἰσέπλευσεν εἰς τὸν Βόσπορον καὶ οὕτως ὁ προστάτης τῶν Σέρβων καὶ Ρωμούνων ἐναντίον τοῦ ἐπικυριαρχοῦ Σουλτάνου, ἀνέλαβε τὴν προστασίαν τοῦ ἐπικυριαρχοῦ ἐναντίον ἐτέρου ὑποταλοῦς⁴. Ἡ Ἀγγλία καὶ Γαλλία ἐταράχθησαν ἐκ τῆς ἀδοκῆτου ἐκείνης ἐπεμβάσεως τῆς Ρωσίας εἰς τὰ τῆς Τουρκίας, πολλῶ μᾶλλον ὅτι μετὰ μικρὸν ὑπεγράφη ρωσοτουρκικὴ συνθήκη συμμαχίας καὶ ἀμοιβαίας βοηθείας. Ἐν τῷ ἀρξαμένῳ ἀνταγωνισμῷ τοιαύτῃ ἐπῆλθε σύγχυσις, ὥστε καὶ αἱ εἰσὶν ὁμόφωνοι Γαλλία καὶ Ἀγγλία ἀντιπῆγον πρὸς ἀλλήλας. Ἐν ἀγνοίᾳ δὲ τῆς Γαλλίας ὑπὸ τῶν λοιπῶν Δυνάμεων ὑπεγράφη ἐν Λονδίνῳ (3 Ἰουλίου 1840) σύμβασις, δι' ἧς μετὰ τινα ἀντίστασιν τοῦ Μεχμέτ Ἀλῆ καὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Ἰβραήμ ἰδρύθη ἡ αὐτόνομος Ἡγεμονία τῆς Αἰγύπτου ὑπὸ τὴν ἐπικυριαρχίαν τοῦ Σουλτάνου (1840), συνυπέγραψε δὲ καὶ ἡ Γαλλία μετὰ

1. *Ε. Κυριακίδου*, ἐνδ' ἀν. Α, 391.

2. Αὐτόθι, Α, 410—20. *Χρυσοστόμου Α. Παπαδοπούλου* (Ἀρχιεπ. Ἀθηνῶν), *Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος*, τόμ. Α' σ. 164 ἐξ.

3. *Γούδα*, Βίοι παράλληλοι Α, 41, πρόλογος.

4. *Μίλλερ*, Ἡ τουρκία καταρρέουσα, μετάφρ. Σπ. Λάμπρου, Ἐν Ἀθήναις 1914, σ. 190.

τῶν λοιπῶν Δυνάμεων τὴν Λονδίνειον συνθήκην περὶ τῶν πορθμῶν (1 Ἰουλίου 1841), δι' ἧς ὁ Βόσπορος καὶ τὰ Δαρδανέλλια, ἔφ' ὅσον ἡ Πύλη εὐρίσκετο ἐν εἰρήνῃ, ἐκλείοντο εἰς τὰ πολεμικά πλοῖα ἀπασῶν τῶν ξένων Δυνάμεων¹. Οὕτως ἐφάνη πρὸς στιγμὴν ἐκλείπων ὁ μεταξὺ τῶν Εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων ἐν Τουρκίᾳ ἀνταγωνισμός, τ' ἀνωτέρω δὲ πολιτικὰ γεγονότα, δι' ὧν κατ' οὐσίαν ἀπηλλάσσετο ἡ Αἴγυπτος τῆς τουρκικῆς ἐξουσίας, συνετέλεσαν ἔτι μᾶλλον εἰς τὴν ἐξωτερικὴν ἀνάπτυξιν τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας Ἀλεξανδρείας². Καὶ ἐν Ἱερουσαλὴμ ἡ προσωρινὴ Αἰγυπτιακὴ κατοχὴ συνετέλεσε μᾶλλον εἰς ὠφέλειαν τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας. Ἀλλ' ἐν Συρίᾳ, ἔνθα ἀνεγνωρίσθη ἡ αὐτονομία τοῦ Λιβάνου ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς Γαλλίας, οἱ Δροῦσοι πολλάκις προέβησαν εἰς σφαγὰς τῶν Μαρωνιτῶν τοῦ Λιβάνου καὶ ἄλλων χριστιανῶν τῆς ὑπαίθρου χώρας³. Τὰ γεγονότα δὲ ταῦτα μᾶλλον ἔβλαψαν τὴν ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν τῆς Ἀντιοχείας.

Ὁ τὸν Μαχμούτ διαδεχθεὶς νέος Σουλτάνος Ἀβδουλ Μετζήτ (1839—1861) ἐν μέσῳ τῶν συνταρασσόντων καὶ ἀπειλούντων αὐτὴν τὴν ὑπαρξιν τῆς Τουρκίας γεγονότων, τῇ συμβουλῇ τῶν Μ. Βεζυρῶν Χοσρέφ καὶ Ρεσίτ διενόηθη εὐθύς ἀμέσως νὰ συμπληρώσῃ τὸ ὑπὸ τοῦ Μαχμούτ ἀρξάμενον μεταρρυθμιστικὸν ἔργον καὶ διοργανώσῃ τὴν ὀθωμανικὴν Αὐτοκρατορίαν ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἰσοπολιτείας τῶν ἀποτελούντων αὐτὴν λαῶν. Πρὸς τοῦτο τῇ 22 Ὀκτωβρίου 1839 ἐν τῷ περιπτέρῳ τοῦ Γκιουλ Χανέ (Ροδῶνος) συγκληθεὶσῶν πασῶν τῶν πολιτικῶν καὶ θρησκευτικῶν Ἀρχῶν, ἀνεγνωρίσθη ἐπισημῶς ὁ χάρις τῶν μεταρρυθμίσεων, δι' οὗ ἡσφαλίζετο ἡ ζωὴ, ἡ περιουσία καὶ ἡ τιμὴ ἀπάντων τῶν ὑπηκόων τοῦ Σουλτάνου, καθωρίζοντο τὰ τῆς φορολογίας καὶ εἰσῆγγο εὐρωπαϊκὸν στρατολογίας σύστημα. Τὸ ἔγγραφο τοῦτο ὡς θεμελιώδης μεταρρυθμιστικὸς τῆς διοικήσεως τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας νόμος (τανζιμάτ) ἐδημοσιεύθη ἀμέσως μετὰ ἐπεξηγηματικοῦ σουλτατικοῦ φερμανίου, ἐπηκολούθησε δὲ καὶ ἡ ἔκδοσις διαφόρων σχετικῶν νόμων⁴. Καίτοι δὲ ἦτο πρόδηλον, ὅτι ἡ Τουρκία δὲν θὰ μετερρυθμίζετο δι' ἀπλῶν ἐγγράφων, δι' ὧν μόνον ἐπισημῶς ὁμολογεῖτο ἡ τέως ἐπικρατοῦσα κακοδαιμονία τῶν ὑπ' αὐτὴν τελούντων λαῶν, καίτοι ἐξαρχηγοῦσθαι ὡς «κατωδία» ὁ τρόπος τῆς ἀναγγελίας τῶν μεταρρυθμίσεων,

1. *Μίλλερ*, ἐνθ' ἀν. σ. 196. *Καρολίδου*, ἐνθ' ἀν. Γ, 487.

2. *Χρυσοστόμον Παπαδοπούλου*, Ἀρχιεπ. Ἀθηνῶν, Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας Ἀλεξανδρείας, Ἐν Ἀλεξανδρείᾳ 1935, σ. 798 ἀξ.

3. *Μίλλερ*, ἐνθ' ἀν. σ. 146.

4. *Δημ. Νικολαΐδου*, Ὀθωμανικοὶ κώδικες, Ἐν ΚΠόλει 1890, Γ, 2849—2854. 57. *Καρολίδου*, ἐνθ' ἀν. Γ, 488—90. *Κυριακίδου*, ἐνθ' ἀν. 422—3. *Socolov*, ἐνθ' ἀν. 256—7. *Πρβλ. Ε. Engelhardt*, La Turquie et le Tanzimat, 2 τόμ. Paris 1882. *A. Schopoff*, Les reformes et la protection des chrétiens en Turquie 1673—1904, Paris 1904. *C. Seignobos*, Histoire politique de l'Europe contemporaine 1814—1896, Paris 1897.

οὐχ ἦττον οὐ μόνον ξένοι ἐχαιρέτισαν αὐτὴν ὡς ἀναγγελίαν τῆς ἀναγεννήσεως τῆς Τουρκίας, ἀλλὰ καὶ οἱ πικρὰν πείραν τῆς τουρκικῆς κακοπιστίας ἔχοντες χριστιανοὶ ὑπέλαβον ὅτι τῷ ὄντι τοιαύτη θὰ ἐπῆρχετο ἀναγέννησις μετὰ τὰς πομπώδεις σουλτανικὰς ἐπαγγελίας¹. Οὐχ ἦττον οἱ ἐν Τουρκίᾳ Ἕλληνες ἔσπευσαν νὰ ὠφεληθῶσιν ἐκ τῶν διακηρυχθεισῶν μεταρρυθμίσεων, συνεκέντρωσαν εἰς χεῖρας αὐτῶν τὸ ἐμπόριον ἀπὸ τῆς ῥωσικῆς Σεβαστουπόλεως μέχρι τῶν ἐσχατιῶν τῆς Αἰγύπτου καθ' ἅπαντα τὸν Εὐξείνιον Πόντον, τὸ Αἰγαῖον, τὴν Μεσόγειον, παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Δουνάβεως καὶ τοῦ Νεῖλου, ἐπεμελήθησαν δὲ τῆς ἐκπαιδεύσεως τῆς νεολαίας, ἰδρύσαντες ἐλευθέρως ἐκπαιδευτήρια. Ἡ τέως ἐπικρατοῦσα τρομοκρατία πρὸς καιρὸν ἐχαλαρώθη, αἱ Κοινότητες ἤρξαντο ἐλευθερώτερον ἐνεργοῦσαι περὶ τῶν δημοσίων πραγμάτων, ὑπὸ τὴν προστασίαν καὶ τὴν ἐποπτείαν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου. Ἐν ΚΠόλει, ἐνῷ κατὰ τὴν Ἑλληνικὴν Ἐπανάστασιν οἱ Ἕλληνες ἠριθμοῦντο εἰς 80.000, τῷ 1843 ἀνῆλθον εἰς 120.000 μετὰ 250000 τοῦ ὅλου πληθυσμοῦ. Ὑπὸ δὲ τὴν ἐπίδρασιν τῆς ἐλευθέρως Ἑλλάδος, ἐν ἣ ἔμορφοῦντο διδάσκαλοι καὶ ἰατροί, ἤρξαντο ζωογονούμενοι καὶ τῶν Ἐπαρχιῶν οἱ χριστιανικοὶ ἑλληνικοὶ πληθυσμοί. Ἀπὸ δὲ τῶν παραλίων ἡ πνευματικὴ κίνησις μετεδόθη εἰς τὰ μεσόγαια, ἡ Μικρασία, ἡ Θράκη, ἡ Μακεδονία καὶ αἱ νῆσοι ἐπληροῦντο ναῶν καὶ Σχολῶν. Αἱ κατὰ τὴν Ἐπανάστασιν ἐξαφανισθεῖσαι ἀριστοκρατικαὶ οἰκογένειαι ἀντικαθίσταντο ὑπὸ νέων, φιλοτιμουμένων νὰ ἰδρῶσι πανταχοῦ φιλανθρωπικὰ καὶ ἐκπαιδευτικὰ καθιδρύματα, συνεχιζουσῶν οὕτω τὸ ἔργον τῶν ἀρχαιοτέρων «Ἐθνικῶν Εὐεργετῶν»².

Ἀλλὰ ταῦτα πάντα προὐκάλουν τὸ μῖσος καὶ τὸν φανατισμὸν τῶν τούρκων, οἵτινες ἤρξαντο πάλιν ἐπιτιθέμενοι κατὰ τῶν χριστιανῶν. Πολλοὶ ἐπανελήφθησαν αἱ παλαιαὶ διατάξεις περὶ ἀπαγορεύσεως τῆς χρήσεως κωδῶνων τῶν χριστιανικῶν ναῶν καὶ αὐτῶν ἔτι τῶν σημάτων. Ἐν αὐτῇ τῇ ΚΠόλει, ἕνεκα τῶν καθ' ἑκάστην διαπραττομένων φόνων, διεσαλεύθη ἡ δημοσία τάξις, ἐν Μακεδονίᾳ καὶ Μικρασίᾳ, ἰδίως ἐν Σμύρνῃ, ἐν Καισαρείᾳ, ἐν Τραπεζοῦντι καὶ ἐν Ἰκονίῳ, ἐν Ἀδριανουπόλει καὶ ἄλλαχοῦ ἀπερίγραπτοι διεπράττοντο θηριωδία. Πολύκροτον δ' ἀπέβη τὸ ζήτημα ἀρμενίου τινὸς Ὁβαγκήμ, ὅστις δηλώσας ὅτι προσέρχεται εἰς τὸν ἰσλαμισμόν καὶ μεταμεληθεὶς, κατεδικάσθη εἰς θάνατον. Αἱ ἐκτάκτως τραγικαὶ περιπέτειαι τῆς ἐκτελέσεως τῆς θανατικῆς ποινῆς ἀνθρώπου ἐμμένοντος εἰς τὰς χριστιανικὰς αὐτοῦ πεποιθήσεις προὐκάλεσε σφοδρὰς διαμαρτυρίας καὶ αὐτῶν τῶν ἀναισθητούντων συνήθως πρὸς τὰ δεινοπαθήματα τῶν ἐν Τουρκίᾳ χριστιανῶν Εὐρωπαίων. Ἀξιώσει δὲ τοῦ Πρεσβευτοῦ τῆς Ἀγγλίας ἐν ΚΠόλει Stratford of Redcliff τῷ 1843 ἀπηγορεύθη ἐν Τουρκίᾳ διὰ νόμου

1. Socolov, ἐνθ' ἄν. Παράρτημα σ. 18.19.

2. Καρλίδου, ἐνθ' ἄν. Γ', 444. Κυριακίδου, ἐνθ' ἄν. Α, 444-5.

ἡ εἰς θάνατον καταδίκη χριστιανοῦ ἢ Ιουδαίου προσελθόντος εἰς τὸν Ἰσλαμισμόν καὶ μεταμεληθέντος¹. Τῷ 1844 οἱ μουσουλμᾶνοι τῆς Ἀλβανίας ἐξ ἀφορμῆς τοῦ νέου στρατολογικοῦ νόμου ἐπαναστατήσαντες κατέσφαξαν τοὺς χριστιανούς². Καὶ ἐφαίνετο μὲν ἡ ἐν Κιπόμει κεντρικὴ Κυβέρνησις ζητοῦσα νὰ τιμωρήσῃ τοὺς ὑπαιτίους τοιούτων γεγονότων καὶ ἐτέρων ἐπεισοδίων, βιασμῶν, ἀρπαγῶν, φόνων, καταγγελλομένων εἰς αὐτὴν ὑπὸ τοῦ Πατριαρχείου, ἀλλὰ δὲν ἠδύνατο νὰ περιστείλῃ τὴν ἀναρχίαν. Πολλαχοῦ ὁ λαὸς ἠναγκάζετο διὰ τῶν ὅπλων ν' ἀμύνηται κατὰ τῶν κακουργούντων καὶ τῶν κωλυόντων αὐτὸν ἀπὸ τῆς ἐκτελέσεως τῶν θρησκευτικῶν αὐτῶν καθηκόντων, παρὰ τὰς ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου ἐξαγγελθείσας διατάξεις περὶ ἰσοπολιτείας καὶ θρησκευτικῆς ἐλευθερίας. Τῷ 1847 ἐπανεστάτησαν οἱ ἐν Ἡπειρῳ Ἕλληνες κατὰ τῆς τουρκικῆς ἐξουσίας, ἀλλ' ἐν αἵματι κατεπνίγη ἡ ἐξέγερσις αὐτῶν. Ἀδιάλειπτοι δὲ ἦσαν αἱ ἐπαναστάσεις τῶν Κρητῶν, τῶν κατοίκων τῆς Ἑρζεγοβίνης καὶ Βοσνίας, τῆς Βλαχίας καὶ Μολδαβίας. Ἐν ταῖς τελευταίαις ταύταις Ἐπαρχίαις ἦσαν ἀνεγνωρισμέναι Ἡγεμονίαι ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς Ρωσίας, ἀλλ' ἐπειδὴ τῷ 1848 ἐξηγέρθησαν κατ' αὐτῆς, ἡ Ρωσία καὶ Τουρκία κατέλαβον ἀπὸ κοινοῦ τὰς Ἡγεμονίας ἐπὶ ὀκτὼ μῆνας, ὑπέγραψαν δὲ τῇ 19 Ἀπριλίου 1849 σύμβασιν περιορίζουσαν τὰς ἐλευθερίας τῶν Ρωμούνων. Οἱ ἐξόριστοι ἐπαναστάται προὐκάλεσαν τὴν προσοχὴν τῆς Γαλλίας καὶ Ἀγγλίας, αἵτινες ὑπέλαβον ὅτι ἦτο δυνατόν νὰ ἰδρυνθῇ ἐν Ρουμανίᾳ Κράτος ἀντίρροπον μεταξὺ Τουρκίας καὶ Ρωσίας. Ἀλλ' ἡ πραγματοποιήσις τοῦ σχεδίου ἐβράδυνεν. Ἡ ἡμιανεξάρτητος Σερβία ὑφίστατο ἐπὶ τὰ ἐπακολουθήματα τῶν ἐπεμβάσεων τῶν τούρκων, τὸ θεοκρατικῶς ὅμως ὑπ' Ἀρχιερέως κυβερνώμενον Μαυροβούνιον ἀνεκηρύχθη εἰς κοσμικὴν κληρονομικὴν Ἡγεμονίαν (1852)³.

Ἐξαιρέσει μόνον τῶν βουλγάρων πάντες οἱ ὑποτελεῖς τῇ Τουρκίᾳ χριστιανικοὶ λαοὶ ἔτεινον ἀδιαλείπτως εἰς ἀπόκτησιν τῆς πολιτικῆς πρὸς ἐξασφάλισιν καὶ τῆς θρησκευτικῆς ἐλευθερίας. Διότι ὥς πρότερον ἐξηκολούθουν καταπιεζόμενοι οἱ χριστιανοί. Ἐξ αὐτῶν δὲ τῶν ἐπηγγελμένων μεταρρυθμίσεων νέα δεινὰ προέκυψαν διὰ τῆς αὐξήσεως τῶν φόρων καὶ τῆς στρατολογίας τῶν χριστιανῶν. Αἱ καταπιέσεις προὐκάλεσαν νέαν ἐπανάστασιν τῶν χριστιανῶν κατοίκων Βοσνίας καὶ Ἑρζεγοβίνης, ἐσημειώθησαν δὲ πολλὰ γεγονότα τοῦ μουσουλμανικοῦ φανατισμοῦ ἐν ταῖς εὐρωπαϊκαῖς Ἐπαρχίαις τοῦ Κράτους καὶ ἐν ταῖς νήσοις⁴. Ἐν Σάμῳ ἐγένετο μεγάλη

1. Ubicini, Etat present de l' Empire Ottoman, σ. 242—3.

2. Καρολίδου, ἐνθ' ἄν. Γ, 493.

3. Millea, ἐνθ' ἄν. σ. 250 ἐξ.

4. Φέρεται τις περὶ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην (14 Νοεμβρίου 1848) ὑποστάς μαρτύριον ἐν Κρήτῃ Παντελεήμων ὀνόματι (Socolov, ἐνθ' ἄν. σ. 292) ἀλλὰ κατ' ἐπινόησιν, «Ἱερὸς Σύνδεσμος» Ἀθηνῶν, Ε, 1899, σ. 272. «Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια» ΚΠ. Κ. 1900, σ. 66.

καταστροφή ὑπ' αὐτοῦ τοῦ τακτικοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ (1849). "Ὡστε αἱ πανηγυρικῶς προκηρυχθεῖσαι ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου μεταρρυθμίσεις ἀπεδείχθησαν κενὸν γράμμα, ἐπίσημα ψεῦδη, ἐπιδεινώσασαι μᾶλλον τὴν θέσιν τῶν εἰς 12,000,000 περίπου ἀνερχομένων τότε χριστιανῶν ἐν Τουρκίᾳ¹. Τούτου ἕνεκα ἐδικαιολογεῖτο πᾶσα ὑπὲρ αὐτῶν ἐπέμβασις τῆς ὁμοδόξου Ρωσίας. Ἀλλὰ πρὸς ἀπόκρουσιν αὐτῆς ὑπὸ τῶν ἀντιζήλων Δυνάμεων διεξήχθη, δυστυχῶς, μετὰ τῆς Τουρκίας ἐναντίον τῆς Ρωσίας ὁ Κριμαϊκὸς πόλεμος.

Τὰ προνόμια τῆς Ἐκκλησίας καὶ ὁ Κριμαϊκὸς πόλεμος.

Ἀφορμὴ τοῦ πολέμου τούτου ὑπῆρξε τὸ πολύκροτον «ζήτημα τῶν Ἀγίων Τόπων» (Question des Lieux Saints), ὡς ἐπεκράτησε νὰ ὀνομάζεται, τὸ ἀναφερόμενον εἰς τὰ ἐν Παλαιστίνῃ ἱερὰ Προσκυνήματα, ὧν τὴν κατοχὴν διημιφισβήτουν, παρὰ τῶν ἰδιοκτητῶν αὐτῶν Ἑλλήνων οἱ ἐτερόδοξοι λατῖνοι καὶ ἀρμένιοι. Ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ 18^{ου} αἰῶνος οἱ ἀρμένιοι ἀπεπειράθησαν νὰ καταλάβωσι τὸν Γολγοθᾶν καὶ τὸ Σπήλαιον τῆς Βηθλεὲμ ἢ νὰ εἰσδύσωσιν εἰς τὸν ναὸν τῆς Γεθσημανῆς. Ἀλλ' ἀπεκρούσθησαν διὰ τῶν ἐνεργειῶν ἰδίως τοῦ Μ. Διερμηνέως τοῦ στρατοῦ Γεωργίου Καρατζᾶ. Ὁμοίως ἀπεκρούσθησαν παρόμοιαι ἀπόπειραι τῶν λατίνων, οἵτινες ὅμως κατῴρθωσαν τότε νὰ καταλάβωσι τὸ παρὰ τὸν τῆς Γεθσημανῆς ναὸν σπήλαιον².

Ἀλλὰ, δυστυχῶς, τῇ 30 Σεπτεμβρίου 1808 ἐξεργάγη ἐν τῷ Ναῷ τῆς Ἀναστάσεως μεγάλη πυρκαϊά, ἀποδοθεῖσα εἰς τοὺς ἀρμένιους. Ὁ Ναὸς σχεδὸν κατεστράφη, κατέπεσε δὲ καὶ ὁ μέγας αὐτοῦ θόλος. Καὶ τότε ἐγεννήθη τὸ μέγιστον ζήτημα περὶ τοῦ τίς ἐδικαιοῦτο ν' ἀνοικοδομήσῃ τὸν Ναόν. Ἐν γενικῇ συνελεύσει τῶν προκρίτων τοῦ ἑλληνικοῦ Γένους, ὑπὸ τὴν προεδρείαν τοῦ Πατριάρχου ΚΠόλεως Καλλινίκου ε' (1801—6, 1808—9) ἀπεφασίσθη ὅπως ὁλόκληρον τὸ Γένος ἀναλάβῃ τὴν ἀνοικοδόμησιν τοῦ Ναοῦ, ἐπὶ τῇ βάσει δὲ τῆς ὑποβληθείσης ὑπὸ τοῦ Μ. Διερμηνέως τῆς Ὑ. Πύλης Δημητρίου Μουρούζη καὶ ὑπογραφείσης ὑπὸ τῶν Πατριαρχῶν ΚΠ. Καλλινίκου καὶ Ἱεροσολύμων Πολυκάρπου (1808—27) ὡς καὶ ὑπὸ τῶν Ἀρχιερέων καὶ προκρίτων τοῦ Γένους, ὁ Σουλτᾶνος Μαχμουτ β' ἐξέδωκε

1. Τῷ 1852 ὁ διαβόητος καταστάς ἐπὶ ἀνοσιότητι Πιτσιπιὸς διέβαλε τὴν Ἐκκλησίαν ὡς ὕμνους ψάλλουσιν κατὰ τῆς Τουρκίας καὶ μόλις ἔχυσεν ὁ Πατριάρχης Ἀνθίμος δ' ἵνα πείσῃ τὴν Κυβέρνησιν ὅτι τὰ τῶν ἁμαρτιῶν οὐδὲν ἔχουσι πρὸς τὴν τουρκικὴν ἐξουσίαν κοινόν, *Κ. Οἰκονόμου*, Τὰ σωζόμενα ἐκκλησιαστικὰ συγγράμματα, Γ, 382.

2. *Χρυσοστόμου Α. Παπαδοπούλου*, Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας Ἱεροσολύμων, σ. 650 ἐξ. *Ἀρχιμ. Καλλίστου Μηλιαρᾶ*, Οἱ Ἅγιοι Τόποι ἐν Παλαιστίνῃ καὶ τὰ ἐπ' αὐτῶν δίκαια τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους, Ἐν Ἱεροσολύμοις 1928. 1933, Β, 556 ἐξ.

τῷ 1809 διάταγμα, διὰ τοῦ ὁποίου ἐπετρέπετο εἰς τὸ ἑλληνικὸν Ἔθνος ἡ ἀνοικοδόμησις τοῦ Ναοῦ. Πατριαρχικαὶ ἐγκύκλιοι ἐκάλεσαν τοὺς Ἑλληνας εἰς συνδρομὰς ὑπὲρ τοῦ μεγάλου ἔργου. Πάντες προσήνεγκαν προθύμως ὅ, τι ἠδύναντο, οἱ δὲ πτωχότεροι καὶ αὐτὰ τὰ οἰκιακὰ σκευή ἐπώλησαν ἵνα μὴ ὑστερήσωσιν. Ὁ ἐκ Μυτιλήνης ἀρχιτέκτων Κομνηνὸς ἀνέλαβε τὴν ἐπιστάσιν τῆς οἰκοδομῆς, ἥτις ἀρξαμένη ἀπὸ τοῦ Ἰουλίου μηνὸς τοῦ 1809 ἀνεκρίπτετο ὑπὸ σφοδρῶν ἀρμενικῶν καὶ λατινικῶν ἀντιδράσεων. Ἐν ΚΠόλει διεξήχθησαν, ἰδίως μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ ἀρμενίων, μεγάλοι ἀγῶνες, κατηρτίσθησαν δὲ εἰδικαὶ Ἐπιτροπεῖαι Ἑλλήνων καὶ ἀρμενίων πρὸς συμβιβαστικὴν λύσιν τοῦ ζητήματος. Οἱ ἀρμένιοι, μὴ δυνηθέντες ν' ἀφαιρέσωσι παρὰ τῶν Ἑλλήνων τὸ δικαίωμα τῆς ἀνοικοδομήσεως τοῦ ναοῦ, ἐξήτουν ν' ἀνακτήσωσι τὰ πρότερον κατεχόμενα ὑπ' αὐτῶν μέρη, μετὰ τὴν ἀνοικοδόμησιν. Καὶ προὐχώρησε μὲν αὕτη ἀλλὰ παρουσιάσθησαν ἔτι σφοδρότεραι παρὰ τῶν λατίνων ἀντιδράσεις ἐν αὐτῷ τῷ ἀνικοδομουμένῳ Ναῷ, οἱ δὲ Γενίτσαροι τῆς Ἱερουσαλὴμ στασιάζαντες κατὰ τῶν τουρκικῶν Ἀρχῶν προέβησαν εἰς βιαιοπραγίας κατὰ τῶν χριστιανῶν καὶ καταστροφὰς τῶν νέων ἐν τῷ Ναῷ τῆς Ἀναστάσεως οἰκοδομῶν. Ἄλλ' οἱ Ἕλληνες δι' ἀνεξαντλήτου ἐπιμονῆς καὶ δραστηριότητος, νυκτὸς καὶ ἡμέρας ἐργαζόμενοι καὶ ἐπισπεύδοντες τὴν ἀνοικοδόμησιν, διὰ τῆς ἀδιαλείπτου συνδρομῆς πάντων, κατὰ μῆνα Μάρτιον τοῦ 1810 συνεπλήρωσαν τὴν ἀνοικοδόμησιν τοῦ περικλείοντος τὸν Ἅγιον Τάφον Κουβουκλίου, ἐφ' οὗ ἐπέθηκαν τὴν ἐπιγραφὴν ὅτι εἶναι κτῆμα καὶ ἀφιέρωμα τῷ Χριστῷ τῶν Ἑλλήνων («Ρωμαίων»). Κατὰ μῆνα Αὐγούστον συνεπληρώθη καὶ τοῦ ὅλου Καθολικοῦ τοῦ Ναοῦ ἡ ἀνοικοδόμησις, ὡς δηλοῦσιν αἱ σωζόμεναι ἐπιγραφαί, καθ' ἃς «ἀνέστησε τὸν Ναὸν» τὸ ὁρθόδοξον Γένος τῶν Ἑλλήνων. Συγχρόνως ἔληξαν αἱ ἐργασίαι ἐν τῷ Γολγοθᾷ, ἐν τῷ διαμερίσματι τῆς εὐρέσεως τοῦ Σταυροῦ καὶ ἀλλαχοῦ, μέχρι τῆς 12 Σεπτεμβρίου 1810, δύο ἔτη μετὰ τὴν πυρπόλησιν αὐτοῦ. Τὴν ἀνοικοδόμησιν ταύτην μετὰ τινα ἔτη ἀντιπρόσωπος τῆς Ρωσίας ἀπεκάλεσε «θαῦμα τῆς πίστεως τῶν Ἑλλήνων» καὶ ὁμολογουμένως ἄνευ τῆς θαυματουργοῦ αὐτῶν πίστεως καὶ τῆς δραστηριότητος, ἄνευ τῆς θείας βοηθείας δὲν ἠδύνατο νὰ συντελεσθῇ, ἐν μέσῳ ἀπεριγράπτως δυσχερῶν περιστάσεων καὶ ἀντιδράσεων, τὸ κολοσσιαῖον ἐκεῖνο ἔργον. Τῇ 13 Σεπτεμβρίου 1810 ἐτετέλεσθησαν ὑπὸ τῆς Ἀγιοταφικῆς Ἀδελφότητος, ἐν ἀνεκλαλήτῳ χαρᾷ, τὰ ἐγκαίνια τοῦ Ναοῦ, καθ' ἣν ἡμέραν ἡ ὁρθόδοξος Ἐκκλησία ἐορτάζει τὰ ἐγκαίνια καὶ τοῦ πρώτου ὑπὸ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου φκοδομηθέντος Ναοῦ.

Ἄλλ' ἐν τῇ ΚΠόλει οἱ ἀρμένιοι, διὰ πολλῶν χρημάτων ἐξαγοράζοντες τοὺς ἀνωτέρους τούρκους ὑπαλλήλους, ἐξηκολούθουν τὰς ἀμφισβητήσεις αὐτῶν πρὸς τοὺς Ἑλληνας, κατορθώσαντες τέλος νὰ καταλάβωσιν ἐν τῷ Ναῷ τῆς Ἀναστάσεως τὰ καὶ πρότερον ὑπ' αὐτῶν κατεχόμενα μέρη. Οἱ

δὲ λατῖνοι διὰ τῶν ἐν ΚΠόλει Πρεσβευτῶν κατώρθωσαν τὸ αὐτό, ἀλλ' ἐπὶ πλεόν ἐξήτησαν νὰ καταλάβωσι καὶ τὸ Κουβούκλιον καὶ ἄλλα διαμερίσματα ἀνήκοντα καὶ πρότερον εἰς τοὺς Ἑλληνας. Μετὰ σφοδροτάτους ἀγῶνας ἀνεγνωρίσθησαν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων συμμέτοχοι τοῦ Κουβουκλίου οἱ ἀρμένιοι καὶ λατῖνοι, ὑπὸ τὸν ὅρον νὰ μένῃ ἐν αὐτῷ πάντοτε φρουρὸς Ἑλλην μοναχός, ἀλλὰ κατὰ τὴν ἐλληνικὴν Ἐπανάστασιν τοῦ 1821 διέτρεξεν ἡ Ἀγιοταφίτικὴ Ἀδελφότης σοβαρωτάτους κινδύνους, ἀνεκδιηγήτους ὑποστάσα παρὰ τῶν τούρκων κακώσεις καὶ εἰς βαρύτερα ὑποβληθεῖσα χρέη, ἅτινα πάλιν ὀλόκληρον τὸ ἐλληνικὸν Ἔθνος διὰ συνδρομῶν πρὸς τοὺς ἀσπλάγχχνους δανειστὰς ἀπέδωκε, τότε δὲ προσεπάθησαν ἀπὸ κοινοῦ λατῖνοι καὶ ἀρμένιοι, διαβάλλοντες τοὺς Ἑλληνας πρὸς τοὺς τούρκους, νὰ καταλάβωσι τὰ Προσκυνήματα, ἀλλ' ἀπεκρούσθησαν. Ὅμοιαι ἀλλ' ἀνεπιτυχεῖς ἀπόπειραι ὑπ' αὐτῶν ἐγένοντο καὶ κατὰ τὴν κατάληψιν τῆς Παλαιστίνης ὑπὸ τοῦ Ἰβραῖμ πασᾶ τῆς Αἰγύπτου. Οἱ Ἕλληνες κατώρθωσαν μετὰ τὴν ἀπομάκρυνσιν τοῦ Ἰβραῖμ νὰ λάβωσι παρὰ τοῦ Σουλτάνου τὸ δικαίωμα ἀνοικοδομήσεως τοῦ μεγάλου θόλου τοῦ ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως καὶ τοῦ ναοῦ τῆς Βηθλεέμ, ἀλλ' ἀπέτυχον μὲν ἐν τῷ πρώτῳ, ἔνεκα σφοδρῶν ἀντιδράσεων τῶν συνησπισμένων λατίνων καὶ ἀρμενίων, ἐκινδύνευσαν δὲ νὰ ἴδωσι καταστρεφόμενας τὰς ἐν τῷ ναῷ τῆς Βηθλεέμ γενομένας ἐπισκευάς, ἕως οὗ τῷ 1845 ἔληξαν αἱ ἀναφρεῖσαι, ἔξ ἀφορμῆς τῶν ἐπισκευῶν ἐκείνων, προστριβαὶ μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ ἀρμενίων. Ἀλλὰ μετὰ διετίαν προὐκάλεσαν ἐν τῷ ναῷ τῆς Βηθλεέμ καὶ τῷ Σπηλαίῳ νέα ζητήματα καὶ σφοδρὸς διαπληκτισμοὺς οἱ λατῖνοι μοναχοί, οἵτινες τῇ 12 Ὀκτωβρίου 1847 ἐπετέθησαν κατὰ τῶν Ἑλλήνων, κατὰ δὲ τὴν ἐπακολουθήσαν σὺγχυσιν καὶ ταραχὴν ἀφηρέθη, ἄγνωστον ὑπὸ τίνων, ὁ ἐν τῷ Σπηλαίῳ τοποθετημένος ἀστήρ. Οἱ λατῖνοι ἀπέδωκαν τὴν ἀφαίρεσιν εἰς τοὺς Ἑλληνας ὅλως ἀδικαιολογῆτως, διότι ὁ τόπος ἐν ᾧ εὗρίσκετο ὁ ἀστήρ ἀνῆκεν εἰς τοὺς Ἑλληνας, οὗτοι δὲ πάλιν ὑπόπτεισαν ὅτι προβεβουλευμένως ἀφηρέθη ὑπὸ τῶν προκαλεσάντων τὴν συμπλοκὴν ἐκείνην λατίνων ὁ ἀστήρ ἵνα ἐκ νέου οὗτοι κατασκευάσαντες αὐτὸν ἀποκτήσωσι δικαιώματα ἐπὶ τοῦ ἐν ᾧ εἶναι τοποθετημένος χώρου τοῦ Σπηλαίου. Δυστυχῶς ἡ ἀφαίρεσις τοῦ ἀστέρος ὑπεκίνησε τὸ ὅλον ζήτημα τῶν Ἁγίων Τόπων καὶ προὐκάλεσε τὸν Κριμαϊκὸν πόλεμον. Βασιλεὺς τῆς Γαλλίας ἦτο τότε ὁ Ναπολέων γ' Βοναπάρτης (1852—1870) ὅστις πρόεδρος ὦν τῆς Γαλλικῆς Δημοκρατίας πρὸ μικροῦ κατώρθωσε ν' ἀνακηρυχθῇ κληρονομικῶς Αὐτοκράτωρ. Τσάρος τῆς Ρωσίας ἦτο ὁ Νικόλαος α' (1825—1855) καθ' οὗ ὁ Ναπολέων ἦτο προσωπικῶς δυσηρεστημένος, διότι ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς αὐτοῦ προσεφώνει αὐτὸν «sir et bon ami» καὶ οὐχὶ «sir et bon frère» ὥς προσωνόμαζον ἀλλήλους οἱ βασιλεῖς. Ἀλλὰ κυρίως ἐξίτηι ἀφορμὴν ὁ Ναπολέων νὰ καταπολεμήσῃ τὴν ἐν Τουρκίᾳ ρωσικὴν ἐπιρροήν. Τοιαύτην δ' εὔρε τὸ ζήτημα τῶν Ἁγίων

Τόπων. Τῷ 1850 ἀποστείλας εἰς ΚΠολιν ἑκτακτον ἀπεσταλμένον τὸν Anpick ἠξίωσε παρὰ τῆς Ὑ. Πύλης τὴν εἰς τοὺς λατίνους μοναχοὺς ἀπόδοσιν τῆς μεγάλης Βασιλικῆς τῆς Βηθλεὲμ καὶ τοῦ Σπηλαίου, ἐν δὲ τῷ ναῷ τῆς Ἀναστάσεως ἐν Ἱερουσαλὴμ τὸν λίθον τῆς Ἀποκαθηλώσεως καὶ τὰ μέρη, ἅτινα κατεῖχον ἐν τῷ Ναῷ πρὸ τῆς πυρκαϊᾶς τοῦ 1808, πρὸς δὲ τοῦτοις τὸν ἐν Γεθσημανῇ ναὸν τῆς Θεοτόκου. Ἐν γένει ὁ Anpick ἐζήτησε τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ προσκυνηματικοῦ καθεστῶτος τοῦ καθορισθέντος διὰ τῆς συνθήκης τοῦ 1740 μεταξὺ Τουρκίας καὶ Γαλλίας. Οἱ Ἕλληνες διεμαρτυρήθησαν κατὰ τοιούτων ἀξιώσεων τῶν λατίνων, ἡ δὲ Ὑ. Πύλη καταρτίσασα Ἐπιτροπείαν πρὸς μελέτην αὐτῶν ἀπέρριψεν αὐτάς, ἀποφασίσασα μόνον ὅπως ὁ μέγας θόλος τοῦ Ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως κτισθῇ δαπάναις αὐτῆς καὶ μὴ ἀνήκῃ εἰς ὠρισμένην ὁμολογίαν, παραχωρηθῶσιν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων εἰς τοὺς λατίνους δικαιώματά τινα ἐν τῷ ναῷ τῆς Γεθσημανῆς καὶ τοποθετηθῇ ἐπίσης δαπάναις αὐτῆς ὁ ἀστὴρ ἐν τῷ Σπηλαίῳ τῆς Βηθλεὲμ. Ὁ Πρόεδρος τῆς Γαλλίας Lavalette διαμαρτυρηθεὶς κατὰ τῶν ἀνωτέρω ἀποφάσεων ἀνεχώρησεν ἐκ ΚΠόλεως, ἀλλ' ὁ ἀντιπρόσωπος τῆς Ρωσίας Ὁξερωφ, ὠφελήθεις ἐκ τῆς ἀπουσίας αὐτοῦ. προυνκάλεσεν ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων σουλτανικὸν διάταγμα ἐπικυροῦν αὐτάς. Ἐπανακάμψας ὁ Lavalette εἰς ΚΠολιν διεμαρτυρήθη κατὰ τοῦ εἰνοϊκοῦ ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων διατάγματος. Ἦτο προφανὴς ἡ ἀρξαμένη μεταξὺ τῆς Γαλλίας, ὡς προστάτιδος τῶν λατίνων, καὶ τῆς Ρωσίας, ὡς προστάτιδος τῶν Ἑλλήνων, σφοδρὰ πάλη. Καὶ ἐφηρμόσθη μὲν τὸ ἀνωτέρω διάταγμα, τοποθετηθέντος καὶ τοῦ ἀστέρος, ἐδηλώθη δὲ ὅτι ἡ ἐπελθοῦσα λύσις ἱκανοποίησε τὴν Γαλλίαν καὶ τὴν Ρωσίαν, διότι εἰς ἀντάλλαγμα τῆς ἐφαρμογῆς τοῦ διατάγματος παρεχωρήθη εἰς τοὺς λατίνους μία κλεῖς τῆς πύλης τοῦ ναοῦ τῆς Βηθλεὲμ, δι' ἣν παραχώρησιν εἶχον ἀντιρρήσεις οἱ Ἕλληνες καὶ ἡ ὑποστηρίζουσα τὰ δικαιώματα αὐτῶν Ρωσία. Ἀλλ' ὁ κατὰ Φεβρουάριον τοῦ 1853 μεταβὰς εἰς ΚΠολιν ἑκτακτος ἀπεσταλμένος αὐτῆς πρίγκηψ Μενσχικώφ, γενόμενος μετ' ἐξαιρετικῶν τιμῶν δεκτὸς κατὰ τὴν εἰς τὸ Πατριαρχεῖον ἐπίσκεψιν αὐτοῦ καὶ παρὰ τῶν Ἱεραρχῶν μαθὼν λεπτομερῶς τὴν οἰκτρὰν ὑπὸ τοὺς τούρκους κατάστασιν τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν λοιπῶν χριστιανῶν, τῇ 19 Ἀπριλίου τοῦ ἔτους ἐκείνου, διὰ διακονώσεως αὐτοῦ, ἠξίωσε παρὰ τῆς Ὑ. Πύλης α) ἔκδοσιν διατάγματος ὁμοίου πρὸς τὸ ἀνωτέρω ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων περὶ τῆς κλειδὸς τῆς πύλης τοῦ ναοῦ τῆς Βηθλεὲμ καὶ τοῦ ἀστέρος τοῦ Σπηλαίου, τῶν παρὰ τὸν ναὸν τῆς Βηθλεὲμ κήπων καὶ τοῦ ναοῦ τῆς Γεθσημανῆς β) ἔκδοσιν διατάγματος περὶ ἀνοικοδομήσεως τοῦ μεγάλου θόλου τοῦ ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως ὑπὸ τοῦ Ἑλλήνος Πατριάρχου τῆς Ἱερουσαλὴμ διὰ τῆς ὀθωμανικῆς Κυβερνήσεως ἄνευ συμμετοχῆς τῶν λατίνων ἢ ἄλλης χριστιανικῆς ὁμολογίας, γ) ἰδιαίτεράν τῆς Τουρκίας μετὰ τῆς Ρωσίας σύμβασιν, αὐστηρῶς καθορίζουσαν τὸ καθεστῶς

ἐν τοῖς Ἀγίοις Τόποις καὶ τὴν καθόλου θέσιν τῶν χριστιανῶν ἐν Τουρκίᾳ, ὡς διατελούντων ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς Ρωσίας. Ἡ Ὑ. Πύλη, ὑπενδοῦσα, τῇ 22 Ἀπριλίου—4 Μαΐου 1853 ἐξέδωκε δύο φερμάνια, ἀνακοινωθέντα πρὸς τὸν Οἰκουμενικὸν Πατριάρχην Γερμανὸν δ' (1842—45, 52—53), ὧν τὸ μὲν ἐπέτρεπε τὴν ἀνοικοδόμησιν τοῦ μεγάλου θόλου τοῦ ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως ὑπὸ μόνων τῶν Ἑλλήνων, τὸ δὲ ὥριζε τὰ ἐξῆς, α) οἱ λατῖνοι, λαβόντες τὴν κλεῖδα τῆς πύλης τοῦ ναοῦ τῆς Βηθλεέμ, δὲν ἔχουσι δικαίωμα ἐπὶ τῆς πύλης ἀλλὰ μόνον δικαίωμα τοῦ διέρχεσθαι δι' αὐτῆς β) κατὰ τὴν παλαιὰν συνήθειαν ὁ θυρωρὸς ἔσται Ἑλληὴν γ) οὐδεμία χριστιανικὴ κοινότης ἔχει δικαίωμα τι ἐπὶ τοῦ ἀργυροῦ ἀστέρος, ὃν ἐτοποθέτησεν ἡ Ὑ. Πύλη ἐν τῷ τόπῳ τῆς Γεννήσεως, δ) ὁρίζεται ἡ κατὰ σειρὰν λειτουργία ἐν τῷ τάφῳ τῆς Θεοτόκου ε) ἡ χορῆσις τῶν παρὰ τὸν ναὸν τῆς Βηθλεέμ κήπων μένει κοινὴ ὡς μέχρι τοῦδε εἰς τοὺς Ἑλληνας καὶ τοὺς λατίνους, στ) ὡς πρὸς τὰ λοιπὰ Προσκυνήματα μένει τὸ καθεστώς. Ταῦτα ὥριζεν ἡ Ὑ. Πύλη ἐν τῷ ἑτέρῳ τῶν διαταγμάτων, ἀπέκρουσεν ὅμως τὴν ἀξίωσιν ὅπως ἐπισήμως ἀναγνώριση τὴν Ρωσίαν προστάτιδα τῶν χριστιανῶν ὑπηκόων, ἀρνούμενη ὅτι παρεβιάζοντο τὰ προνόμια αὐτῶν. Μὴ ἱκανοποιηθεῖσα ὅμως ἡ Ρωσία ὑπέβαλε τῇ Ὑ. Πύλῃ ultimatum, ἀπαιτοῦσα τὴν ἄμεσον καὶ πλήρη πραγματοποίησιν τῶν ἀξιώσεων αὐτῆς. Ἀλλ' ἡ Ὑ. Πύλη καὶ πάλιν ἀπέκρουεν αὐτάς, ὡς προσβαλοῦσας τὴν ἀνεξαρτησίαν αὐτῆς, ὁ δὲ Μ. Βεζύρης Ἀαλῇ πασᾶς ἐν διακοινώσει αὐτοῦ ἀπὸ 3/15 Μαΐου 1853 πρὸς τὰς Κυβερνήσεις Ἀγγλίας καὶ τῶν λοιπῶν Δυνάμεων ἐδήλου τὰ ἐξῆς «Ἐλευθέρως ἀπ' αὐτῆς ταύτης τῆς ἀλώσεως κατέχοντες ἀνεπηρεάστως τὴν ἐξουσίαν αὐτῶν οἱ Σουλτᾶνοι, πιστοὶ εἰς τὸ τῆς φιλανθρωπίας αἶσθημα καὶ εἰς αὐτὸ τὸ τοῦ Ἰσλαμισμού πνεῦμα ἐχορήγησαν τοῖς χριστιανοῖς τῆς ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας τὰ πρῶτα αὐτῶν προνόμια... Διὰ τῶν πράξεων αὐτῆς ἐν τῷ παρελθόντι, διὰ τῶν σαφεστάτων αὐτῆς δηλώσεων ἐν τῷ παρόντι, διὰ τῆς γνώσεως τῶν τιμαλφεστάτων αὐτῆς συμφερόντων ἐν τῷ μέλλοντι ἡ Ὑ. Πύλη παρέχει ἀποχωρώσας ἐγγυήσεις περὶ τῆς τηρήσεως καὶ τοῦ σεβασμοῦ τῶν θρησκευτικῶν προνομίων τῶν χριστιανῶν τῆς Αὐτοκρατορίας ὑπηκόων... Οἱ Πατριάρχαι συνενοῦσι τοιαυτὴν δεσμὴν ἀστικῶν καὶ θρησκευτικῶν δικαίων, ὥστε δύναται τις ἀληθῶς εἰπεῖν, ὅτι ἐξαιρέσει τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας, ἣν μόνη ἡ μουσουλμανικὴ Κυβέρνησις ἐξασκεῖ, οἱ χριστιανοὶ διοικοῦνται, δικάζονται καὶ διευθύνονται μᾶλλον ὑπὸ χριστιανικῆς ἢ μουσουλμανικῆς Κυβερνήσεως»¹. Ταῦτα ἐδήλου ἐπισήμως πρὸς τὰς Δυνάμεις ὁ Μ. Βεζύρης ἵνα δικαιολογήσῃ τὴν ἀπόκρουσιν τῶν ρωσικῶν ἀξιώσεων, ἀλλ' ὁ Μενσχικώφ, μὴ τυχὼν ἱκανοποιήσεως, τὴν νύκτα τῆς 9/21 Μαΐου ἀνεχώρησεν ἐκ ΚΠόλεως.

1. De Testa, Recueil des Traités de la Porte Ottoman avec les Puissances étrangères, Paris 1854—94. V, 62.

Ἡ Ὑ. Πύλη ἵνα διαθέσῃ εὐμενῶς ὑπὲρ ἑαυτῆς τὰς Δυνάμεις ἐβεβαίουν καὶ πάλιν αὐτάς, ὅτι «ἡ τιμὴ τῆς Τουρκίας ἐπιτάσσει τὴν περιφρούρησιν ἀπὸ πάσης προσβολῆς ἔν τε τῷ παρόντι καὶ τῷ μέλλοντι τῶν θρησκευτικῶν ἀτελειῶν, ὡς ἐπίσης καὶ τῶν δικαιωμάτων καὶ προνομίων τῶν ὑπὸ τῶν προηγουμένων Σουλτάνων χορηγηθέντων καὶ τῆς Α. Α. Μ. τοῦ ἀνάσσοντος Σουλτάνου ἐπικυρωθέντων, εἰς τὸν Κλήρον, εἰς τὰς Ἐκκλησίας καὶ εἰς τὰς Μονὰς τῶν ὑπηκόων ὀθωμανῶν τῶν πρεσβευόντων τὴν ἐλληνικὴν (=ὀρθόδοξον) θρησκείαν (la religion grecque)». Μετὰ τὰς ἐπισήμους ταύτας δηλώσεις πρὸς μείζονα πιστοποιήσιν τῶν ὑποσχέσεων τῆς Ὑ. Πύλης ἐξεδόθη νέον φερμάνιον ἀνακοινωθὲν κατὰ Ἰούνιον τοῦ αὐτοῦ ἔτους πρὸς τὸν Πατριάρχην ΚΠόλεως Γερμανόν, ὡς καὶ πρὸς τοὺς θρησκευτικοὺς ἀρχηγοὺς τῶν ἀρμενίων, προτεσταντῶν καὶ ιουδαίων. Ἐν αὐτῷ ἔλεγεν ὁ Σουλτάνος «Τοῦ διακαεστέρου τῶν πόθων μου ὄντος ὅπως ἐξαφανισθῶσιν ὁλοσχερῶς καὶ ἀνεπιστρεπτεὶ καταχρήσεις τινές, ἐρριζωθεῖσαι προϊόντος τοῦ χρόνου, ὡς ἐκ τῆς ἀκηδίας καὶ ῥαθυμίας, θέλω καὶ ἐπιθυμῶ ζωηρῶς νὰ περιφρουρηθῶσιν, ἐν πάσῃ περιπτώσει, ἀπὸ πάσης προσβολῆς, τὰ ἰδιαίτερα προνόμια, ἅτινα οἱ ἔνδοξοι πρόγονοί μου ἐχορήγησαν τῷ Κλήρῳ τῶν πιστῶν μου τῶν πρεσβευόντων τὸ ὀρθόδοξον δόγμα, προνόμια, ἅτινα διτηρηθήσαν καὶ ἐκυρώθησαν αὐτοῖς ὑπὸ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ μου προσώπου· νὰ τηρηθῶσιν ἀθικταὶ αἱ ἐκκλησίαι καὶ αἱ μοναὶ τῶν ὀρθοδόξων, αἱ ὑπάρχουσαι ἐν τῷ Κράτει μου, μετὰ τῶν περιουσιῶν τῶν κτημάτων καὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν καθιδρυμάτων τῶν ἐξ αὐτῶν ἐξαρτωμένων, νὰ ἐξασφαλίσθῃ ἡ τήρησις τῶν δικαίων καὶ ἀτελειῶν, ὧν ἀπολαύουσι τὰ ἱερὰ ταῦτα ἰδρύματα καὶ ὁ Κλήρος αὐτῶν. Ἐν ἐνὶ λόγῳ νὰ τηρηθῶσι τὰ τοιαῦτα προνόμια καὶ αἱ παραχωρήσεις, τὰ διατυπούμενα ἐν τοῖς Βερατίοις τῶν Πατριαρχῶν καὶ μητροπολιτῶν, τοῖς περιέχουσι τοὺς ἀρχαίους ὅρους τοῦ διορισμοῦ αὐτῶν. Τούτου ἕνεκα δημοσιεύεται αὐτοκρατορικὸν ἐπιτακτικὸν διάταγμα, ἐντελλόμενον τὴν ἐκ νέου ἐπανάληψιν καὶ προκήρυξιν τῶν σχετικῶν αὐτοκρατορικῶν μου προθέσεων. Ἀποφευγέσθω καὶ ἡ ἐλαχίστη προσβολὴ εἰς τὴν ὡς ἄνω καθοριζομένην κατάστασιν τῶν πραγμάτων, καθόσον, ἔστω γνωστόν, ὅτι οἱ παραβάται τῶν διαταγῶν μου, θὰ ὑποπέσωσιν εἰς τὰς συνέπειας τῆς αὐτοκρατορικῆς μου ὀργῆς. Τὸ Διάταγμά μου τοῦτο κοινοποιεῖται ἀπάσαις ταῖς ἀρμοδίαις Ἀρχαῖς, πρὸς ἄρσιν πάσης προφάσεως, ἐν περιπτώσει καθ' ἣν ἤθελον ἀποδειχθῇ ἔνοχοι καὶ τῆς ἐλαχίστης ἀμελείας. Πρὸς ἐκδήλωσιν δὲ τῆς ὑψηλῆς αὐτοκρατορικῆς μου θελήσεως ὡς πρὸς τὴν πλήρη καὶ ἀποτελεσματικὴν ἐκτέλεσιν τῶν ἀνωτέρω διαταγῶν μου ἐξεδόθη τὸ παρὸν φερμάνιον. Σὺ δέ, ὦ Πατριάρχα τῶν Ρωμαίων, λαβὼν γνῶσιν, ἐνήργει πάντοτε συμφώνως πρὸς τὰς διατάξεις τοῦ φερμανίου τούτου, μὴ παραβαίνων αὐτό. Ἐάν δὲ συμβῇ τι ἀντικείμενον ταῖς ἐν αὐτῷ διατυπούμεναις κατηγο-

ρηματικαῖς ἀποφάσεσι, σπεῦσον νὰ πληροφορήσης περὶ τούτου τὴν Ὑ. Πύλην»¹.

Τῇ 8 Ἰουλίου 1853 ἐδημοσιεύθη καὶ σχετικὴ προκήρυξις, ὑπογεγραμμένη ὑπὸ τοῦ Σείχ οὐλ Ἰσλάμ καὶ ἀπάντων τῶν ἐν ἐνεργείᾳ καὶ ἐν διαθεσιμότητι ὑπουργῶν τοιχοκολληθεῖσα κατ' ἅπαν τὸ Κράτος καὶ περιέχουσα τὴν ἐν τῷ ἀνωτέρῳ φερμανίῳ διαταγὴν, ἐν ᾗ λέγονται καὶ τὰ ἐξῆς «Τὰ προνόμια ταῦτα (τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου) χορηγηθέντα ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου Μεχμέτ τοῦ πορθητοῦ διετηρήθησαν καὶ ἐκυρώθησαν κατὰ τοὺς ἐπομένους αἰῶνας ὑπὸ τῶν διαδόχων αὐτοῦ, ἡ δὲ Α. Μ. ὁ νῦν Σουλτᾶνος, στοιχῶν τοῖς ἴχνεσι τῶν ἐνδόξων αὐτοῦ προγόνων, ἔδωκεν αὐτοῖς νέαν κύρωσιν. Ἀδύνατον λοιπὸν νὰ ὑποθέσῃ τις, ὅτι προνόμια τόσον ἀρχαῖα αὐθορμήτως χορηγηθέντα ὑπὸ τῆς Αὐτοκρατορικῆς Κυβερνήσεως, εἶναι ποτε δυνατόν ν' ἀρθῶσιν ἢ νὰ μειωθῶσι κατ' ἐλάχιστον. Ἡ Αὐτοκρατορικὴ Κυβέρνησις δύναται νὰ δώσῃ περὶ τούτου διαβεβαιώσεις εἰς σύμπαντα τὸν κόσμον».

Μετὰ ἕξ ἡμέρας (14 Ἰουλίου) ἡ Τουρκικὴ Κυβέρνησις διὰ τοῦ Μ. Βεζύρου Ρεσίτ πασᾶ διεβίβασεν ἐγκύκλιον πρὸς τὰς Δυνάμεις ἐν ᾗ διεβεβαίουν ὅτι ὁ Σουλτᾶνος οὐ μόνον οὐδαμῶς διανοεῖται νὰ μειώσῃ κατ' ἐλάχιστον τὰ προνόμια ἢ νὰ περιστείλῃ ὠφέλιμον ἀποδειχθεῖσαν χρῆσιν αὐτῶν, ἀλλὰ πιστὸς μένων εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ δικαίου καὶ τῆς ἐπιεικειᾶς ἐξησφάλισεν αὐτὰ δι' ἐπισήμου συμβολαίου, ἀνακοινωθέντος καὶ πρὸς τὰς Δυνάμεις. Καθῆκον τιμῆς εἶναι διὰ τὴν Ὑ. Πύλιν νὰ διατηρήσῃ τὰ προνόμια ταῦτα ἐν τε τῷ παρόντι καὶ ἐν τῷ μέλλοντι, καθήκον, ὅπερ ἐπιβάλλει ἡ συστηματικὴ περὶ τῶν ὑπηκόων αὐτῆς μέριμνα. Τὰ ἐσχάτως δημοσιευθέντα φερμάνια, τὰ ἐπικυροῦντα τὰ προνόμια καὶ δικαιώματα πάντων τῶν θρησκευμάτων καταδεικνύουσι δημοσίᾳ τὰ περὶ τούτου αἰσθήματα τῆς Ὑ. Πύλης «ὥστε, ἄνευ τῆς ἐλαχίστης ἀμφιβολίας, ξενικὴ ἐπέμβασις οὐδόλως εἶναι πρὸς τοῦτο ἀναγκαία».

Διὰ τοιούτων ἐπισήμων δηλώσεων περὶ σεβασμοῦ τῶν προνομίων τῶν χριστιανῶν ὑπηκόων, ἔχεται ἡ Ὑ. Πύλη ν' ἀποκορύψῃ τὴν ὑπὲρ αὐτῶν ἐπέμβασιν τῆς Ρωσίας. Ἐπανέλαβε δὲ τὰς δηλώσεις αὐτῆς καὶ ἐν νεωτέρῳ ἐγκυκλίῳ ἀπὸ 31 Δεκεμβρίου 1853 πρὸς τὰς συνασπισθείσας κατὰ τῆς Ρωσίας Δυνάμεις Ἀγγλίας, Γαλλίας, Αὐστρίας καὶ Πρωσσίας, ἀνακοινώσασα αὐτὰς καὶ πρὸς τὴν Ρωσίαν. Ἡ Ὑ. Πύλη ἐξεδήλου ἔτι ἅπαξ «ἐνώπιον τῆς Εὐρώπης τὴν εἰλικρινῇ καὶ σταθερὰν αὐτῆς πρόθεσιν τῆς ἐσαι τηρήσεως τῶν θρησκευτικῶν προνομίων τῶν ὑπηκόων αὐτῆς» μετὰ τῆς προσθήκης, ὅτι ἐν ᾗ περιπτώσει χριστιανικὴ τις Κοινότης ἐπλεονέκτει τῶν λοιπῶν δὲν θὰ ἡρνεῖτο ἐν τῇ ὑψηλῇ αὐτῆς δικαιοσύνῃ νὰ παράσχῃ καὶ εἰς αὐτὰς τ' αὐτὰ

1. «Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια», Γ, 1883, σ. 749. *Μ. Γεδεών*, Ἐπίσημα γράμματα τουρκικὰ ἀναφερόμενα εἰς τὰ ἐκκλησ. ἡμῶν δίκαια, σ. 114—6.

προνόμια «πρὸς ἀποκατάστασιν τῆς μεταξὺ αὐτῶν ἰσότητος». Αἱ σημαντικώταται αὐταὶ δηλώσεις ὡφείλοντο εἰς τὴν ἐπέμβασιν τῆς Ρωσίας, ἥτις λίαν εὐλόγως μὴ πιστεύουσα εἰς τὰς ὑποσχέσεις τῆς Τουρκίας, ἀπεφάσισε νὰ ἐπιβάλῃ τὰς ἀξιώσεις αὐτῆς διὰ τῶν ὅπλων, ἐπιτεθεῖσα δὲ κατ' αὐτῆς διὰ τῆς Μολδοβλαχίας, τοῦ Δουνάβεως καὶ τῆς Βουλγαρίας, ἐπολιόρησε τὴν Σιλίστριαν καὶ κατέστρεψε τὸν παρὰ τὴν Σινώπην τουρκικὸν στόλον. Ἄλλ' ἐπικούροι τῆς Τουρκίας, κηρυξάσης τὸν πόλεμον κατὰ τῆς Ρωσίας (4 Ὀκτωβρίου 1853) προσῆλθον, δυστυχῶς, αἱ χριστιανικαὶ Δυνάμεις τῆς Δύσεως, ἡ Ἀγγλία καὶ ἡ Γαλλία, εἰς ἃς προσετέθησαν ἡ Αὐστρία καὶ ἡ Σαρδηνία μετὰ τουρκικοῦ στρατοῦ ἐνώσασαι τοὺς ἑαυτῶν στρατοὺς καὶ ἀποβιβάσασαι αὐτοὺς εἰς τὴν Κριμαϊκὴν χερσόνησον, ἐξ ἧς καὶ ὁ πόλεμος τὸ ὄνομα αὐτοῦ προσέλαβε. Ἡ Ρωσία ἀποσύρασα τοὺς στρατοὺς αὐτῆς ἐκ τῶν τουρκικῶν ἐπαρχιῶν ἠναγκάσθη νὰ μεταβάλῃ εἰς ἀμυντικὸν τὸν πόλεμον, ἡττήθη δ' ἐπανειλημμένως. Ὁ Τσάρος Νικόλαος α' αἰφνηδίως ἀπέθανεν, ἐξηκολούθησε δὲ τὸν πόλεμον ὁ διάδοχος αὐτοῦ Ἀλέξανδρος β' (1851—1881) ἀμυνθεὶς κατὰ τῶν ἐπιτιθεμένων ἐν Σεβαστουπόλει. Καὶ ἐκυριεύθη μὲν τέλος ὑπὸ τῶν συμμάχων τὸ ὀχυρώτατον αὐτῆς φρούριον, ἀλλ' ἐπειδὴ ἀμφοτέρω τὰ διαμαχόμενα μέρη ἐξηντλήθησαν, συνωμολόγησαν τῷ 1856 ἐν Παρισίοις εἰρήνην ¹.

Ὁ θρησκευτικὸς τοῦ πολέμου χαρακτὴρ διὰ τὴν Ρωσίαν, ἀναλαβοῦσαν αὐτὸν ἐπὶ τῷ σκοπῷ τῆς βελτιώσεως τῆς καταστάσεως τῶν ἐν Τουρκίᾳ χριστιανῶν καὶ τῆς ὑποστηρίξεως τῶν καταπατουμένων ὑπὸ τῶν αὐθαιρέτων τούρκων ἐκκλησιαστικῶν καὶ κοινοτικῶν προνομίων, ὑπῆρξε σύνθημα τῆς κατὰ τῶν τούρκων ἐξεγέρσεως τῶν Ἑλλήνων, προσεξάρχοντος τοῦ μικροῦ ἐλληνικοῦ Βασιλείου, ὅπερ οὐ μόνον δὲν συμμετέσχε τοῦ ἀντιρωσικοῦ τῶν Δυνάμεων συνασπισμοῦ, ἀλλὰ καὶ ὑπεστήριξε τὴν ἐπανάστασιν τῶν ὑποδούλων Ἑλλήνων². Πράκτορες καὶ ἀξιωματικοὶ ἐξεπέμφθησαν εἰς Μακεδονίαν, Θεσσαλίαν καὶ Ἡπειρον πρὸς διοργάνωσιν ἐπαναστατικῶν κινημάτων, παρὰ τὰς πρὸς τὴν Ἑλλάδα ἀπειλὰς τῆς Τουρκίας καὶ τὴν διακοπὴν τῶν διπλωματικῶν σχέσεων καὶ τὸ τελεσίγραφον. Ἐπὶ κεφαλῇ τῆς φιλοπολέμου μερίδος Ἰστατο ὁ Βασιλεὺς Ὁθων, ἀνεξωγογηθήσαν δὲ πάλιν αἱ ἐλπίδες περὶ τῆς πραγματοποιήσεως τῆς Μεγάλης Ἰδέας, τῆς ἐθνικῆς τῶν Ἑλλήνων ἀποκαταστάσεως. Μεσοῦντος τοῦ Ἰανουαρίου 1854 οἱ πρόκριτοι Ραδοβιτζίου τῆς Ἐπαρχίας Ἀρτης ὑψωσαν τὴν σημαίαν τοῦ σταυροῦ φέρουσας τὰς λέξεις «Ἐν τούτῳ νίκα». Βεβαρημένοι, ἔλεγον ἐν τῇ προκηρῦξει αὐτῶν, ἐκ τῆς φορολογίας, τῶν ἀτιμώσεων καὶ τῶν καταπίσεων τῶν

1. *Χρυσοστόμου Α. Παπαδοπούλου*, ἐνθ' ἄν. σ. 712 ἐξ. *Καρολίδου*, ἐνθ' ἄν. Γ, σ. 500 ἐξ. Τὰ δίκαια καὶ προνόμια τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, σ. 51 ἐξ. «Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια» Γ, 1883, ἀριθμ. 48, σ. 749 ἐξ.

2. *Μίλλερ*, ἐνθ' ἄν. σ. 280 ἐξ. *Κυριακίδου*, ἐνθ' ἄν. Α, 644 ἐξ.

κατακτητῶν, αἵτινες προσηυξήθησαν ἐκ τῆς προφάσεως τοῦ κατὰ τῆς Ρωσίας πολέμου τῆς Τουρκίας ἀνέλαβον νὰ συνεχίσωσι «τὸν κοινὸν ἀγῶνα τοῦ 1821». Καὶ διεδόθη μὲν τὸ ἐπαναστατικὸν κίνημα καθ' ἅπασαν τὴν Ἠπειρον, ἀλλὰ κατεπνίγη ἐν αἵματι ὑπὸ τῶν Τούρκων. Τὴν αὐτὴν ἔσχε τύχην καὶ ἡ ἐπανάστασις τῆς Θεσσαλίας καὶ τῆς Μακεδονίας, διὰ τῆς κατὰ τῶν ἐπαναστατῶν ἐπεμβάσεως τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Γαλλίας. Γαλλικὸν πλοῖον κατεβύθισεν ἑλληνικὸν πλοῖον, φέρον πολεμοφόδια διὰ τὴν παρὰ τὸ Ἅγιον Ὅρος ἀπόβασιν τῶν ἐπαναστατῶν. Δεινῶς δὲ κατεπίεσθη ἡ Ἑλλὰς ὑπὸ τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Γαλλίας. Οἱ στόλοι αὐτῶν ἀπέκλεισαν τοὺς λιμένας τῆς Ἑλλάδος καὶ κατέλαβον τὸν Πειραιᾶ, παρατείναντες τὴν ξενικὴν κατοχὴν μέχρι τοῦ 1857 πρὸς ἐξαναγκασμὸν καὶ ἀφοπλισμὸν τῆς ὑπὲρ τῆς ἀπελευθερώσεως τῶν ὑποδούλων ἀγωνιζομένης μικρᾶς Ἑλλάδος. Ταυτοχρόνως δὲ ἡ Ὑ. Πύλη ὑπεχρέου τὸν Πατριάρχην ΚΠ. Ἀνθιμον στ' (1845-48, 55—55, 71—73) διὰ τῶν ἐγκυκλίων αὐτοῦ νὰ εἰρηνεύσῃ μὲν τοὺς ἐξεγερμένους Ἕλληνας, ἀπομακρύνῃ δὲ τοὺς λοιποὺς ἀπὸ πάσης πρὸς τὴν ὁμόδοξον δύναμιν συμπαθείας. Ὁ Πατριάρχης κατὰ Φεβρουάριον τοῦ 1854 ἀπέστειλε σχετικὰ ἐγκύκλια γράμματα πρὸς τοὺς μητροπολίτας Θεσσαλίας καὶ Ἠπείρου, καθήρσε δὲ κατὰ Μάρτιον τοῦ αὐτοῦ ἔτους τὸν ἡγούμενον τῆς Μονῆς τῆς Ἀγίας Τριάδος ἐν τῇ Ἐπαρχίᾳ Φαναρίου καὶ Φαρσάλων ἀρχιμανδρίτην Γρηγόριον. Δι' εἰδικοῦ γράμματος προσεπάθησε νὰ συγκρατήσῃ τοὺς μοναχοὺς τοῦ Ἀγίου Ὁρους ἀπὸ πάσης συμμετοχῆς ἐν τῇ ἐπανάστασει, τιμωρήσας δι' ἀργίας καὶ καθαιρέσεως τοὺς συμμετασχόντας¹. Βαρυτέρα ὑπῆρξεν ἡ πίεσις τῶν τούρκων ἐπὶ τοῦ Πατριάρχου ὅπως ἀποκηρύξῃ τοὺς Ρώσους ὡς σχισματικούς καὶ ὅπως συστήσῃ εἰς τὸν ἑλληνικὸν λαὸν ν' ἀποστρέφηται μὲν τοὺς Ρώσους ν' ἀγαπᾷ δὲ τοὺς εἰς βοήθειαν τῆς Τουρκίας κατ' αὐτῶν προσελθόντας Γάλλους. Ἀποφυγὼν τὸ πρῶτον ὁ Πατριάρχης συνέστησε τὸ δεύτερον πρὸς τὸν λαόν, ὅστις ὅμως δὲν ἠδύνατο νὰ μὴ ἐννοῇ τὴν ἐπὶ τοῦ Πατριάρχου ἀσκουμένην τουρκικὴν πίεσιν. Ὑπεχρεώθη δὲ ὁ Πατριάρχης καὶ εἰδικὴν εὐχὴν νὰ συντάξῃ ὑπὲρ τῆς ἐπιτυχίας τοῦ Σουλτάνου ἐν τῷ πολέμῳ. Ὅποιαν ὅμως ἀξίαν καὶ ὅποιαν εὐνοίαν εἶχον ταῦτα πάντα μαρτυρεῖ τὸ γεγονός· ὅτι ὁ Πατριάρχης Ἀνθιμος στ' ἐπαύθη τοῦ Πατριαρχικοῦ ἀξιώματος (21 Σεπτεμβρίου 1855) ὡς «ρωσόφιλος»².

Οἰκοθεν δ' ἐννοεῖται, ὅτι οἱ φανατικοὶ τούρκοι εὗρον πάλιν τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἐκδηλώσωσι τὸ μῖσος καὶ τὴν θηριωδίαν αὐτῶν κατὰ τῶν χριστιανῶν, πολλαχοῦ δέ, καὶ ἰδίως ἐν Θεσσαλίᾳ, ἐγένοντο σφαγαί³. Ἐν τῇ

1. Socolov, ἐνθ' ἄν. σ. 323 ἐξ.

2. Χαμουδόπουλος, Πατριαρχικαὶ πινακίδες, «Ἐκκλησι. Ἀλήθεια», Β', 1882. ἀριθ. 85. Socolov, ἐνθ' ἄν. σ. 324.

3. Κυριακίδου, ἐνθ' ἄν. Α, 673. Socolov, ἐνθ' ἄν. 329—33.

ἀμνηχνία αὐτοῦ τὸ Πατριαρχεῖον ἐζήτει τὴν προστασίαν τῆς ἐν ΚΠόλει Ἀγγλικῆς Πρεσβείας, παρεχούσης αὐτὴν προθύμως. Ὁ τότε πρεσβευτὴς τῆς Ἀγγλίας Stratford de Redcliffe ἐν ἐπισήμῳ Πατριαρχικῷ ἐγγράφῳ ἀποκαλεῖται «προστάτης τοῦ Γένους καὶ τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας»¹. Συνέβη δὲ τότε καὶ τοῦτο τὸ παράδοξον καὶ σπανιώτατον ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν χρόνων τῆς τουρκικῆς τυραννίδος, ὅτι τινὲς τῶν κατοίκων τῆς Μαγνησίας ἐν Μικρασίᾳ μὴ δυνάμενοι νὰ εὕρωσι προστασίαν κατ' ἄλλον τρόπον ἐναντίον τῶν τούρκων, ἠναγκάσθησαν νὰ δεχθῶσι τὸν Προτεσταντισμὸν καὶ ξένην ὑπηκοότητα². Ἐφεύρον οἱ τούρκοι καὶ νέους φόρους τότε, οἷος ἦτο ὁ παρὰ τὰς διατυμπανιζόμενας προνομίας τῆς Ἐκκλησίας, φόρος ἐπὶ τῶν κληρονομιῶν. Καίτοι δὲ οἱ χριστιανοὶ ὅπως ἀποφεύγωσι τὴν στρατολογίαν ἐπλήρωνον βαρυτάτας χρηματικὰς ἀποζημιώσεις, ἐστρατολογοῦντο καὶ μετ' αὐτὰς διὰ τῆς βίας, διότι δῆθεν ὁ Σουλτᾶνος «ἠϋδόκησε νὰ καταστήσῃ καὶ τὰ ὑπῆρκα ξθνη μέτοχα τῆς στρατιωτικῆς τιμῆς»³. Δι' ἐγκυκλίου αὐτοῦ ὁ Πατριάρχης (6 Ἰουνίου 1855) πρὸς τοὺς Ἀρχιερεῖς ἐδήλου μὲν ὅτι οἱ κάτοικοι Ἐπαρχιῶν τινων, οἵτινες ἐταλαιπωρήθησαν ἐκ τῆς ἐπιδρομῆς τῶν ἀνταρτῶν, ἀπηλλάσσοντο τῆς στρατιωτικῆς υποχρεώσεως, οἱ τῶν λοιπῶν ὁμως Ἐπαρχιῶν προετρέποντο προθύμως νὰ στρατολογηθῶσι ἐπειδὴ δῆθεν ὁ Σουλτᾶνος ἐπεθυμεί νὰ καταστήσῃ τοὺς Ἕλληνας μετόχους τῆς τιμῆς καὶ τῶν ἀξιωμάτων, ὧν μέχρι τοῦδε μόνοι οἱ μουσουλμᾶνοι ἀπῆλαιον⁴. Ἐν γένει δὲ ὁ Κριμαϊκὸς πόλεμος ὑπῆρξε διὰ τοὺς τούρκους ἀφορμὴ νέων καταπιέσεων τῶν χριστιανῶν, ἀλλ' αἱ διαβεβαιώσεις περὶ τῆς τηρήσεως τῶν προνομίων τῆς Ἐκκλησίας, αἱ γινόμεναι πρὸς ἀπόκρουσιν τῆς ἐπεμβάσεως τῆς Ρωσίας ὑπὲρ τῶν χριστιανῶν, καίτοι ὑπῆρξαν ἀνειλικρινεῖς, ἠδύναντο νὰ παράσχωσιν ὠφέλειάν τινα.

Μετὰ τὴν λήξιν τοῦ ἐκ πάσης ἐπόψεως ἀτυχεστάτου ἐκείνου πολέμου, καθ' ὃν αἱ χριστιανικαὶ Δυνάμεις τῆς Δύσεως συνεμάχησαν μετὰ τῆς Τουρκίας κατὰ χριστιανικῆς Δυνάμεως συνήλθε τῷ 1856 ἐν Παρισίοις συνδιάσκεψις καὶ ὑπεγράφη τῇ 18 Μαρτίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους συνθήκη δι' ἧς ἐν γενικαῖς γραμμαῖς ἐκανονίσθησαν τὰ τῆς ἐγγύς Ἀνατολῆς. Ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τῶν Ἀγίων Τόπων, ὅπερ ὑπῆρξεν ἀφορμὴ τοῦ πολέμου, ἀπεφασίσθη ὅπως τηρηθῇ τὸ καθεστῶς (statu quo) τὸ πρὸ τοῦ πολέμου καθωρισθέν⁵. Τὰ δὲ πολιτικὰ ζητήματα διηυθετήθησαν μᾶλλον διαλλακτικῶς. Ἀπεδόθησαν ἐκατέρωθεν τὰ κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ πολέμου καταληφθέντα μέρη, ἐκηρύχθη ὁ Εὐξείνιος Πόντος οὐδέτερος, ἀπαγορευθέντος τοῦ

1. Socolo v, ἐνθ' ἀν. σ. 335.

2. Αὐτόθι, σ. 331.

3. Αὐτόθι, σ. 332.

4. Αὐτόθι, Παράρτημα, σ. 29, 30.

5. Χρυσσοστόμος Παπαδοπούλου, Ἀρχιεπ. Ἀθηνῶν, Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας Ἱεροσολύμων, σ. 719.

εἰσπλον παντὸς πολεμικοῦ πλοίου, ἀφέθη ἐλεύθερος ὁ διάπλους τοῦ Δουνάβεως, ἡ Βλαχία καὶ Μολδαυία ἐτέθησαν ὑπὸ τὴν ἐγγύησιν τῶν Δυνάμεων ἐνωθεῖσα μετὰ τριετίαν εἰς μίαν ἡγεμονίαν ὑπὸ τὸ ὄνομα Ρουμανία. Ὡσαύτως ἡ Σερβία ἐτέθη ὑπὸ τὴν ἐγγύησιν τῶν Δυνάμεων, καταργηθείσης καὶ ἐν αὐτῇ τῆς προστασίας τῆς Ρωσίας, ὑπεχρεώθη δὲ ἡ Τουρκία νὰ παράσχη ἰσοπολιτείαν τοῖς ὑπηκόοις αὐτοῖς χριστιανοῖς.

Ἦδη κατὰ Φεβρουάριον τοῦ 1856 ἡ Ὑ. Πύλη ἔσπευσε νὰ δημοσιεύσῃ τὸ περίφημον χάττι-χουμαγιὺν (ὑψιστον διάταγμα) περὶ τῶν δικαίων καὶ προνομίων τῶν μὴ μουσουλμάνων αὐτῆς ὑπηκόων, ὅπερ ἀνεκοίνωσεν εἰς τοὺς ἐν Παρισίοις συνδιασκεπτομένους πληρεξουσίου τῶν Μ. Δυνάμεων, λαβόντας αὐτὸ ὑπ' ὄψει ἐν ταῖς συνεδριάσεσι τῆς 25 καὶ 26 Μαρτίου (πρωτόκολλον ιδ' καὶ ιε'). Κατεχωρίσθη δ' ἐν τῇ συνθήκῃ τῶν Παρισίων τὸ ἀκόλουθον θ' ἄρθρον «Ἡ Α.Α.Μ. ὁ Σουλτάνος ἐν τῇ διακαεὶ αὐτοῦ μερίμνῃ ὑπὲρ τῆς εὐημερίας τῶν ὑπηκόων αὐτοῦ, ἐκδούς φιρμάνιον (=τὸ χάττι-χουμαγιὺν), ὅπερ βελτιοῦν τὴν θέσιν αὐτῶν ἀδιακρίτως φυλῆς καὶ θρησκείας, καθιεροῖ τὰς ἀγαθὰς αὐτοῦ προθέσεις ὑπὲρ τῶν χριστιανικῶν πληθυσμῶν τοῦ Κράτους του, καὶ θέλων νὰ παράσχη νέαν ἀπόδειξιν τῶν ἐπὶ τοῦ σημείου τούτου αἰσθημάτων του, ἀπεφάσισε ν' ἀνακοινώσῃ τὸ ρηθὲν φιρμάνιον, τὸ ἀπορρεῦσαν ἐκ τῆς ἐλευθέρας αὐτοῦ αὐτοκρατορικῆς βουλῆσεως, εἰς τὰς συμβαλλομένας Δυνάμεις. Αἱ συμβαλλόμεναι Δυνάμεις διαπιστοῦσι τὴν μεγάλην σημασίαν τῆς ἀνακοινώσεως ταύτης». Οὕτω δὲ τὸ χάττι-χουμαγιὺν περιεβλήθη κῦρος διεθνοῦς ἐπισήμου ἐγγράφου καὶ ἡδύνατο τῷ ὄντι νὰ βελτιώσῃ τὴν θέσιν τῶν ἐν Τουρκίᾳ χριστιανῶν, ἐὰν εἰλικρινῶς ἐτηρεῖτο ὑπὸ τῶν τούρκων. Διότι ὥριζε τὰ ἑξῆς.

Πᾶσαι αἱ πνευματικαὶ προνομίαι αἱ χορηγηθεῖσαι ὑπὸ τῶν Σουλτάνων εἰς πάσας τὰς χριστιανικὰς καὶ μὴ μουσουλμανικὰς Κοινότητας ἐν Τουρκίᾳ ἀναγνωρίζονται καὶ διατηροῦνται ἐν ἰσχύϊ. Πᾶσα ὁμῶς χριστιανικὴ καὶ μὴ μουσουλμανικὴ Κοινότης θ' ἀναθεωρήσῃ καὶ θὰ ἐξετάσῃ, ἐντὸς ὁρισμένης προθεσμίας, τὰς ἐνεστώσας αὐτῆς προνομίας καὶ θὰ συζητήσῃ ἐνώπιον εἰδικῶν Συμβούλιων, σχηματισθησομένων τῇ ἐγκρίσει τοῦ Σουλτάνου, καὶ ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν τῆς Ὑ. Πύλης, τὰς μεταρρυθμίσεις ὅσας ὁ χρόνος καὶ ἡ πρόοδος τῶν φώτων καὶ τοῦ πολιτισμοῦ ἀπαιτεῖ. Ἐκαστον δὲ Συμβούλιον ὑποχρεοῦται νὰ ὑποβάλῃ τὰς μεταρρυθμίσεις ταύτας εἰς τὴν Ὑ. Πύλην. Αἱ ἑξουσίαι αἱ ὑπὸ τοῦ Μεχμέτ τοῦ πορθητοῦ καὶ τῶν διαδόχων του παραχωρηθεῖσαι τοῖς Πατριάρχεις καὶ Ἐπισκόποις τῶν χριστιανικῶν θρησκευμάτων θὰ τεθῶσιν ἐν ἁρμονίᾳ πρὸς τὴν νέαν κατάστασιν, ἣν οἱ σκοποὶ τοῦ Σουλτάνου ἀσφαλίζουν εἰς τὰς Κοινότητας ταύτας (ἄρθρ. β'). Ἡ κινήτη καὶ ἀκίνητος περιουσία τοῦ χριστιανικοῦ Κλήρου μένει ἀπρόσβλητος, ἡ δὲ διοίκησις τῶν ἐθνικῶν υποθέσεων τῶν χριστιανικῶν καὶ μὴ μουσουλμανικῶν Κοινοτήτων θὰ τεθῇ ὑπὸ τὴν προστασίαν Συμβουλίου, οὗτινος τὰ

μέλη ἐκλεχθήσονται ἐκ τε τοῦ Κλήρου καὶ τῶν λαϊκῶν ἐκάστης Κοινότητος (ἄρθρ. γ'). Εἰς τὰς πόλεις, τὰς κωμοπόλεις καὶ τὰ χωρία, ἐν οἷς ὁ πληθυσμὸς ἀνήκει καθ' ὁλοκληρίαν εἰς ἓν θρησκευμα, οὐδὲν κώλυμα θὰ παρεμβληθῇ εἰς τὴν ἐπισκευὴν ἢ ἀνοικοδόμησιν, κατὰ τὸ ἀρχικὸν σχέδιον, τῶν οἰκοδομῶν τῶν καθιερωμένων εἰς τὴν λατρείαν, τῶν Σχολείων καὶ νοσοκομείων καὶ τῶν νεκροταφείων. Ὅταν παρουσιασθῇ ἀνάγκη ν' ἀνεγερθῶσι νέα τοιαῦτα οἰκοδομήματα, τὸ σχέδιον καὶ τὸ σχῆμα, ἐγκριθέντα ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου ἢ τῶν ἀρχηγῶν τῆς Κοινότητος, θὰ ὑποβάλλωνται εἰς τὴν Ὑ. Πύλιν, ἣτις θὰ ἀποδέχεται αὐτὰ καὶ θὰ διατάσῃ τὴν ἐκτέλεσιν αὐτῶν διὰ σχετικῶν Αὐτοκρατορικῶν Διαταγμάτων. Ἐν ἐναντίᾳ περιπτώσει θὰ ἐπιφέρῃ τὰς παρατηρήσεις αὐτῆς ἐντὸς ὠρισμένης προθεσμίας. Ἐὰν Κοινότης τις εὐρίσκειται μόνῃ ἐν τινι τόπῳ, χωρὶς νὰ εἶναι ἀναμειγμένη μετ' ἄλλων θρησκευτικῶν Κοινοτήτων, εἰς οὐδὲν εἶδος περιορισμοῦ θὰ ὑπόκειται κατὰ τὴν δημοσίαν καὶ ἐξωτερικὴν ἐξάσκησιν τῆς λατρείας. Ὡς πρὸς τὰς πόλεις τὰς κωμοπόλεις καὶ τὰ χωρία, τὰ κατοικούμενα ὑπὸ κατοίκων διαφόρων θρησκευμάτων, ἐκάστη Κοινότης δύναται, ἐν τῇ ἰδιαιτέρᾳ συνοικίᾳ, ἣν κατοικεῖ, νὰ ἰδρῇ καὶ διατηρῇ τοὺς ναοὺς αὐτῆς, τὰ νοσοκομεῖα καὶ Σχολεῖα καὶ νεκροταφεῖα, συμμορφουμένη πρὸς τὰς ἀνωτέρω τεθείσας ἀρχὰς (ἄρθρ. δ'). Ὡς πρὸς τὰ νέα κτίρια, ὧν ἡ ἀνέγερσις θὰ θεωρηθῇ ἀναγκαῖα οἱ Πατριάρχαι ἢ οἱ Μητροπολίται θὰ ζητῶσι τὴν πρὸς τοῦτο ἀπαιτουμένην ἄδειαν παρὰ τῆς Ὑ. Πύλης, ἣτις θὰ παρέχεται ἐκτὸς ἂν ὑπάρχῃ διὰ τὴν Κυβέρνησιν διοικητικόν τι κώλυμα (ἄρθρ. ε'). Ἡ ἐπέμβασις τῆς πολιτικῆς Ἀρχῆς ἐν τοῖς τοιούτοις θὰ γίνεται ἐντελῶς δωρεάν (ἄρθρ. στ'). Ἡ Κυβέρνησις θὰ λάβῃ τ' ἀναγκαῖα μέτρα ὅπως ἐξασφαλίσῃ εἰς πᾶν θρησκευμα οἰοσδήποτε κἂν ἢ ὁ ἀριθμὸς τῶν ὁπαδῶν τοῦ τὴν πλήρη ἐλευθερίαν τῆς ἐξασκήσεώς του (ἄρθρ. ζ'). Ἡ λατρεία ὅλων τῶν θρησκειῶν καὶ δογμάτων, ἅτινα ὑπάρχουσιν ἐν τῷ τουρκικῷ Κράτει θ' ἀσκήται ἐν πάσῃ ἐλευθερίᾳ, οὐδεὶς δὲ τῶν ὑπηκόων αὐτοῦ θὰ ἐμποδίζηται ν' ἀσκῇ τὴν θρησκείαν, ἣν πρεσβεύει (ἄρθρ. ι'). Οὐδεὶς πρὸς τοῦτο θὰ καταπιεσθῇ ἢ ἐνοχληθῇ (ἄρθρ. ια'). Οὐδεὶς θ' ἀναγκασθῇ νὰ μεταβάλῃ λατρείαν ἢ θρησκευμα (ἄρθρ. ιβ'). Πάντες οἱ ὀθωμανοὶ ὑπῆκοοι, ἄνευ διακρίσεως, θὰ ᾧσι δεκτοὶ εἰς τὰς πολιτικὰς καὶ στρατιωτικὰς σχολὰς τῆς Κυβερνήσεως (ἄρθρ. ιγ'). Ἐπιτρέπεται εἰς πᾶσαν Κοινότητα νὰ καθιδρῇ δημόσια Σχολεῖα τῶν ἐπιστημῶν, τῶν τεχνῶν καὶ τῆς βιομηχανίας· ἀλλ' ὁ τρόπος τῆς διδασκαλίας καὶ ἡ ἐκλογή τῶν καθηγητῶν θὰ ᾧσιν ὑπὸ τὴν ἐπιτήρησιν καὶ τὸν ἔλεγχον μικτοῦ Συμβουλίου τῆς δημοσίας ἐκπαιδεύσεως, οὗτινος τὰ μέλη θὰ διορίζονται ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου (ἄρθρ. ιδ'). Δι' ἄλλων ἄρθρων ὠρίζετο ὅτι πάντες οἱ ὀθωμανοὶ ὑπῆκοοι θὰ κατελάμβανον ἐξ ἴσου τὰ πολιτικὰ ἀξιώματα, πάντες ἐξ ἴσου θὰ ἐστρατεύοντο, ἡ δικαιοσύνη θ' ἀπενέμετο δημοσίᾳ καὶ ἀμερολήπτως, τῶν μαρτύρων ὀρκιζομένων ἐκάστου κατὰ

τὸ οἰκεῖον δόγμα, κωδικοποιούμενοι οἱ νόμοι θὰ ἐδημοσιεύοντο εἰς πάσας τὰς ἐν Τουρκίᾳ λαλουμένας γλώσσας, κατηγοροῦντο αἱ σωματικαὶ βάσανοι τῶν διὰ πλημμελήματα δικαζομένων καὶ τιμωρουμένων, θὰ μετερρυνίζετο ἡ φορολογία, δημόσια ἔργα ἔμελλον νὰ βελτιώσωσι τὴν συγκοινωνίαν, ἐνὶ λόγῳ ἡ Τουρκία θὰ εἰσῆρχετο εἰς τὴν οἰκογένειαν τῶν εὐρωπαϊκῶν Κρατῶν, κατὰ τὰ πρότυπα αὐτῶν γενικῶς μεταρρυνιζομένη¹.

Τοιοῦτο τὸ περιεχόμενον τοῦ χάττι-χουμαγιούν, οὕτινος προσηγάγομεν αὐτολεξεῖ τὰς εἰς τὰ προνόμια τῆς Ἑκκλησίας ἀναφερομένας διατάξεις. Ἀναμφιβόλως τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὰς εἰσηγήσεις τῶν συμμάχων τῆς Τουρκίας, εἶναι δὲ γνωστὸν ὅτι ἀρχικῶς συνετάχθη γαλλιστὶ καὶ εἶτα μετεφράσθη εἰς τὴν τουρκικὴν γλῶσσαν. Τὸ χάττι-χουμαγιούν ἐπαναλαμβάνει μὲν τὰς προηγουμένας κατὰ κόρον διακηρυχθείσας δηλώσεις περὶ τοῦ σεβασμοῦ τῶν ἀπὸ τοῦ Μεχμέτ τοῦ πορθητοῦ ἀνεγνωρισμένων προνομίων καὶ δικαιῶν τῆς Ἑκκλησίας, ἀλλὰ πρὸς τὴν συστηματοποίησιν αὐτῶν καὶ τὴν ἐφαρμογὴν παρεισάγεται τὸ λαϊκὸν στοιχεῖον εἰς τὰ τῆς Ἑκκλησίας καὶ ζητεῖται ὅπως προσαρμολογῶσι τὰ δίκαια καὶ προνόμια πρὸς τὰς συγχρόνους ἀνάγκας. Ἡ Ἑκκλησία κατὰ τὰς ἀνωτέρω διατάξεις ἀποβάλλει μᾶλλον τὴν αὐτοτέλειαν αὐτῆς καὶ ὁ Πατριάρχης ΚΠ. παύει νὰ εἶναι «Ἐθνάρχης» ἐν τῇ ἐννοίᾳ ἐκείνῃ, ἣν καθώρισαν τὰ δίκαια καὶ προνόμια τῆς Ἑκκλησίας. Διὰ πολλῶν δὲ τῶν ἀνωτέρω διατάξεων γίνεται ἀπόπειρα ἐπεμβάσεως καὶ αὐτῆς τῆς τουρκικῆς Κυβερνήσεως εἰς τὰ τῆς Ἑκκλησίας καὶ περιορισμοῦ τῶν δικαιωμάτων αὐτῆς, ἀφοῦ καὶ αὐτὴ ἡ ἄδεια τῆς ἰδρύσεως τῶν ναῶν τίθεται ὑπὸ περιορισμούς, ἐφ' ὅσον λέγεται ὅτι ἡ ἄδεια τῆς Κυβερνήσεως θὰ δίδεται ἂν δὲν ὑπάρχῃ διὰ τὴν Κυβέρνησιν διοικητικόν τι κώλυμα. Καὶ αὐτὰ δὲ τὰ εκπαιδευτικὰ καὶ φιλανθρωπικὰ καθιδρύματα τῆς Ἑκκλησίας τίθενται ὑπὸ τὸν ἔλεγχον τῆς τουρκικῆς Κυβερνήσεως, ἐνῶ μέχρι τοῦδε ταῦτα εὐρίσκοντο ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίαν καὶ τὴν ἐλευθέραν ἐποπτείαν τῆς Ἑκκλησίας. Εἶναι λοιπὸν προφανὲς ὅτι τὸ χάττι-χουμαγιούν ἦτο μᾶλλον ἐπικίνδυνον διὰ τὴν Ἑκκλησίαν, ὥς εὐθύς μετὰ τὴν ἔκδοσιν αὐτοῦ τινες τῶν Ἀρχιερέων ἐν ΚΠὸν παρετήρησαν.

Ἀλλ' οἱ μὲν Εὐρωπαῖοι ἐπίστευσαν ὅτι διὰ τῶν διατάξεων τοῦ χάττι-χουμαγιούν ἡ τουρκία θὰ καθίστατο διὰ μιᾶς, ἀπὸ βαρβάρου καὶ ἀσιατικοῦ, Κράτος εὐρωπαϊκὸν καὶ πεπολιτισμένον, μὴ ἔχον ἀνάγκην εὐρωπαϊκοῦ ἐλέγχου, ὁ δὲ Πατριάρχης ΚΠ. Κύριλλος ζ' (1855—1860) ἠναγκάσθη νὰ μεταδώσῃ δι' ἐγκυκλίων τὸ περιεχόμενον τοῦ χάττι-χουμαγιούν καὶ νὰ διαλαλήσῃ τὰς σουλτανικὰς χάριτας πρὸς τὸ ἑλληνικὸν καὶ τὰ λοιπὰ ἐν Τουρκίᾳ ἔθνη, προτρέπων τὸν λαὸν νὰ φανῇ ἄξιος τῶν παρεχομένων αὐτῷ δικαιωμάτων τῆς ἰσοπολιτείας. Ἐπίστευσεν ἴσως ὁ Πατριάρχης ὅτι τὰ ἐν τῷ χάττι-χουμαγιούν ἀναγεγραμμένα καὶ διεθνῶς κεκρωμένα θὰ ἐφηρμοζόντο ὑπὸ

1. Νικολαΐδου, Ὁθωμανικοὶ κώδικες Γ, 285S—60. Testa, V, 170.

τῆς τουρκικῆς Κυβερνήσεως. Ἀλλὰ διεψεύσθησαν πάντες ὅσοι τοιοῦτό τι ἤλπισαν.

Οἱ Ἐθνικοὶ Κανονισμοί.

Συμφώνως τῷ β' ἄρθρῳ τοῦ χάττι-χουμαγιὸν καὶ σχετικῶν ὁδηγιῶν τῆς Ὑ. Πύλης πρὸς τὸ Πατριαρχεῖον ΚΠ. πρὸς ἐφαρμογὴν αὐτοῦ, ἀπεφασίσθη ἡ σύγκλησις Ἐθνοσυνελεύσεως, πολλῷ μᾶλλον, ὅτι ὁ τότε Πατριάρχης Κύριλλος ζ' (1855—60) ἐπεθύμει τὴν κατάργησιν τοῦ Γεροντισμοῦ τ.ἔ. τοῦ ὀλιγαρχικοῦ συστήματος τῆς διοικήσεως τῆς Ἐκκλησίας. Μέλη τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως ἔμελλον νὰ ᾧσιν ἑπτὰ Ἀρχιερεῖς καὶ δέκα λαϊκοί, ἐκλεγόμενοι ὑπὸ τῆς Ἱερᾶς Συνόδου. Ἀλλ' ἡ Ὑ. Πύλη ἐζήτηε νὰ ἐκλέξη μὲν καὶ αὕτη ἑτερα δέκα λαϊκὰ μέλη νὰ ἔχῃ δὲ ἀντιπρόσωπον ἐν τῇ Ἐθνοσυνελεύσει. Ὁ Πατριάρχης ἀποκρούσας καὶ ταύτας καὶ ἑτέρας τῆς Πύλης ἀξιώσεις, ἔστειρε μόνον νὰ παρίσταται ἐν τῇ Ἐθνοσυνελεύσει ὁ διευθυντὴς τῆς ἀλληλογραφίας τοῦ ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν Ὑπουργείου, ἀνεὺ δικαιώματος ψήφου. Ἐγραψε δὲ πρὸς τοὺς Πατριάρχας Ἀλεξανδρείας, Ἀντιοχείας, Ἱεροσολύμων, τοὺς Ἀρχιεπισκόπους Κύπρου καὶ Σινᾶ καὶ τὴν Κοινότητα τοῦ Ἁγίου Ὁρους ν' ἀποστείλωσιν ἀνὰ ἓνα ἀντιπρόσωπον, ἀλλὰ μόνος ὁ Ἀλεξανδρείας Καλλίνικος (1858—1861) συμμετέσχε βραδύτερον αὐτοπροσώπως. Οἱ Πατριάρχαι Ἱεροσολύμων καὶ Ἀντιοχείας, εὐρισκόμενοι ἐν ΚΠόλει καὶ ἐπανειλημμένως προσκληθέντες, δὲν ἠθέλησαν νὰ συμμετάσχωσι τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως. Ἐν γένει δὲ ἡ Ὑ. Πύλη ἤθελε νὰ μὴ εἶναι αὕτη πολυἀριθμὸς καὶ νὰ μὴ ὀνομάζεται Ἐθνοσυνέλευσις. Ὅθεν πρὸς τήρησιν προσχημάτων ὀνομάζετο «Ἐθνικὸν προσωρινὸν Συμβούλιον», αἱ δ' ἐκδοθεῖσαι ὑπ' αὐτῆς διατάξεις «Ἐθνικοὶ Κανονισμοί». Κατηρτίσθη δὲ ἡ Ἐθνοσυνέλευσις ὑπὸ τὴν προεδρείαν τοῦ Πατριάρχου Κυρίλλου ἐξ ἑπτὰ Ἀρχιερέων καὶ 21 λαϊκῶν, ἐκτὸς τοῦ μὴ ἔχοντος ψήφου, τοῦ Γραμματέως αὐτῆς Μιχαὴλ Ἀφθονίδου.

Ἡ πρώτη συνεδρία συνεκροτήθη τῇ 3 Ὀκτωβρίου 1858, προσφωνήσαντος τοῦ Πατριάρχου καὶ ὑποδείξαντος τὴν σπουδαιότητα τοῦ ἔργου τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως, ὥρισθη δὲ τριμελὴς Ἐπιτροπεία πρὸς κανονισμὸν τῶν ἐργασιῶν αὐτῆς, ἐγκριθέντα τῇ 10 Ὀκτωβρίου. Πρῶτον ζήτημα, ὅπερ ἔδει νὰ καθορίσῃ ἡ Ἐθνοσυνέλευσις ὑπῆρξε τὸ τῆς ἐκλογῆς τοῦ Πατριάρχου, αἱ δ' ἐπ' αὐτοῦ ἀρξάμεναι συζητήσεις ὑπῆρξαν ζωηραί, παραταθεῖσαι ἐπὶ μακρόν. Ἀλλὰ ζωηρότεραι ὑπῆρξαν, μετὰ τὴν ψήφισιν τῶν σχετικῶν πρὸς τὴν ἐκλογὴν τοῦ Πατριάρχου ἄρθρων, αἱ πρὸς καθορισμὸν τοῦ τρόπου τῆς συγκροτήσεως τῆς περὶ τὸν Πατριάρχην Ἱερᾶς Συνόδου καὶ τοῦ μαικτοῦ Συμβουλίου, διότι κατελύετο δι' αὐτῶν ὁ Γεροντισμὸς. Οἱ Γέροντες Ἀρχιερεῖς ἀντέδρων ἔξω τῆς Συνελεύσεως, ἐδέησε δὲ ν' ἀπομακρυνθῶσιν ἐκ ΚΠόλεως (6 Ἰουλίου 1859). Πέντε αὐτῶν φεύγοντες ὑπέγραψαν σφοδρὰν διαμαρ-

τουρίαν, δι' ἧς προσεπάθησαν νὰ παραστήσωσι κανονικὸν μὲν καὶ ἀπὸ τῆς ἀλώσεως τῆς ΚΠ. ὑφιστάμενον τὸν θεσμόν τοῦ Γεροντισμοῦ, ἐπιβλαβὲς δὲ διὰ τὴν Ἐκκλησίαν τὸ ἔργον τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως. Αὕτη ὅμως ἐδημοσίευσεν «Ἀνασκεινὴν τῆς διαμαρτυρήσεως τῶν πέντε Συνοδικῶν» (1859), δι' ἧς ἀπεδείκνυε τὸ ἀντικανονικὸν τοῦ Γεροντισμοῦ, ἰδρυθέντος κατὰ τὸν ιη' αἰῶνα, δικαιολογοῦσα ἅμα τὰς πράξεις καὶ ἐνεργείας αὐτῆς. Ἀλλὰ καὶ μακρόθεν οἱ Γέροντες ἐξηκολοῦθουν ἀντιδρῶντες κατὰ τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως, ἔχοντες καὶ ἐν αὐτῇ τρεῖς ὁμόφρονες Ἀρχιερεῖς.

Ἐναντίον τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως διετέθη καὶ αὐτὸς ὁ Πατριάρχης ΚΠ. Κύριλλος ζ' μάλιστα μετὰ τὴν ἀδόκητον εἰς ΚΠολιν ἄφξιν τοῦ Πατριάρχου Ἀλεξανδρείας Καλλινίκου, ὅστις προσκληθεὶς εἰς τὴν Ἐθνοσυνέλευσιν καὶ συμμετασχὼν τῶν ἐργασιῶν αὐτῆς (25 Σεπτεμβρίου 1859), ἐδήλωσεν, ὅτι πρότερον μὲν δυσπίστως διέκειτο πρὸς τὸ ἀναληφθὲν ὑπ' αὐτῆς ἔργον, ἀλλὰ γνωρίσας νῦν αὐτὸ εὗρίσκει σύμφωνον πρὸς τοὺς κανόνας καὶ ἐπωφελὲς τῇ Ἐκκλησίᾳ. Αἱ δηλώσεις αὗται, ἐκληφθεῖσαι ἐν Φαναρίῳ ὡς προμήνυμα τῆς πτώσεως τοῦ Πατριάρχου Κυρίλλου ζ', δυσμενῶς διέθηκαν αὐτὸν πρὸς τὴν Ἐθνοσυνέλευσιν, ὑποστηριζόμενον ὑπὸ τοῦ Μ. Λογοθέτου Νικολάου Ἀριστάρχου. Ἐπειδὴ δὲ ἦτο προφανὴς ἡ ροπή. ἣν ἤσκει ἐπὶ τὸ ἔργον τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως ἡ Πρεσβεία τῆς Ὁρθοδόξου Ρωσίας, διαβιβάζουσα εἰς αὐτὴν τὰς γνώμας τοῦ Μητροπολίτου Μόσχας Φιλαρέτου, προσεπάθησαν νὰ ἐπεμβῶσι καὶ αἱ Πρεσβεῖαι Γαλλίας καὶ Ἀγγλίας, ἀλλ' ἀπεκρούσθησαν. Τῇ 6 Φεβρουαρίου 1860, μετὰ πάροδον διετίας σχεδὸν ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τῶν ἐργασιῶν αὐτῆς, ἡ Ἐθνοσυνέλευσις συνεκρότησε συνεδρίαν πρὸς ὑπογραφὴν τῶν πρακτικῶν. Ἀπήτησεν, ὡς ἦτο ἀκόλουθον, νὰ ὑπογράψῃ πρῶτος ὁ Πατριάρχης Κύριλλος ζ', ὅστις μετὰ τινες δισταγμοὺς ὑπέγραψε, δηλώσας, ὅτι τὰς ἀποφάσεις αὐτῆς ἀναγνωρίζει νομίμους καὶ συμφώνους πρὸς τὴν συνείδησιν αὐτοῦ. Ἡ δῆλωσις αὕτη συνήρπασε καὶ τὴν ὑπογραφὴν τοῦ μητροπολίτου Ἀδριανουπόλεως Κυρίλλου, ὁπαδοῦ τοῦ Γεροντισμοῦ, ἀλλ' οἱ ἐν τῇ Ἐθνοσυνελεύσει ὁμόφρονες καὶ συνεργάται αὐτοῦ μητροπολίται Δημητριάδος καὶ Σηλυμβρίας ἠρνήθησαν νὰ ὑπογράψωσιν ~~δηλώσαντες ἐγγράφως πρὸς τὸν Πατριάρχην, ὅτι θεωροῦσιν ἀντικανονικὰς~~ τὰς ἀποφάσεις τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως. Τὴν δῆλωσιν ταύτην συνυπέγραψεν ὕστερον ἐκτὸς ἄλλων τεσσάρων Ἀρχιερέων καὶ αὐτὸς ὁ Ἀδριανουπόλεως, ἀπερίγραπτος δὲ κατ' αὐτῶν ἠγέρθη ταραχὴ! Καὶ λαϊκὰ τινα μέλη, σλαβὶκῆς καταγωγῆς, ἠρνήθησαν νὰ ὑπογράψωσιν ζητοῦντα ῥιζικωτέρας ἐν τῇ διοικήσει τῆς Ἐκκλησίας μεταρρυθμίσεις. Οὐχ ἦττον πάντες οἱ λοιποὶ ὑπέγραψαν, αὐθημερόν δὲ δωδεκαμελὲς Ἐπιτροπεία, ἧς προΐστατο ὁ Ἀλεξανδρείας Καλλνίκος, ὑπέβαλεν εἰς τὴν Ὑ. Πύλιν τὰ πρακτικὰ τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως πρὸς ὑπογραφὴν.

Τότε ἤρξατο νέον στάδιον δυσχερειῶν, διότι ἡ Ὑ. Πύλη προσεπάθησε

νὰ περικόπη τὰς ἐλευθερίας τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῶν ὁρθοδόξων χριστιανῶν ὑπηκόων αὐτῆς, ὡς πρὸς τὴν ἐκλογὴν καὶ παῦσιν τοῦ Πατριάρχου. Ἀλλὰ πᾶς ἀξίως αὐτῆς ἀπεκρούσθη ἐντόνως, ἐπεβραδύνετο δὲ ἡ ἔγκρισις τῶν πρακτικῶν, ἐν μέσῳ τῶν προκυψασῶν περὶ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἐκ τοῦ Βουλγαρικοῦ σχίσματος δυσχερεῶν. Τὴν νύκτα τοῦ Πάσχα (3 Ἀπριλίου 1860) ὁ βούλγαρος Ἐπίσκοπος Ἰλαρίων δὲν ἐμνημόνευσε τὸν Πατριάρχην ἐν τῇ λειτουργίᾳ, οὕτω δὲ καὶ τυπικῶς ἀπεσχίζοντο οἱ Βούλγαροι. Ὁ Πατριάρχης Κυρίλλος μετὰ τινες ἡμέρας ὑπέβαλε παραίτησιν¹. Ἀλλ' ἀκριβῶς τὸ γεγονός ἐκεῖνο ἐχρησιμοποίησεν ἡ Πύλη ὅπως ζητήσῃ τροποποίησιν τοῦ ὑπὸ τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως καθορισθέντος τρόπου ἐκλογῆς τοῦ Πατριάρχου, ἄλλως δὲν ἐδέχετο τὴν παραίτησιν τοῦ Κυρίλλου, ἐπαυξήσασα τὴν σύγχυσιν καὶ ταραχὴν. Ἐξήτει ἰδίως ἡ Πύλη τὸ δικαίωμα τῆς διαγραφῆς τοῦ ὀνόματος τοῦ ἀπαρέσκοντος αὐτῇ ὑποψηφίου ἐκ τοῦ καταλόγου τῶν ὑποψηφίων πρὸ τῆς ὀριστικῆς ἐκλογῆς τοῦ Πατριάρχου. Ἡ Ἐθνοσυνέλευσις πιεζομένη ὑπὸ τῆς ἀνάγκης ἐφάνη στέργουσα τὴν ἀναγνώρισιν τοιοῦτου δικαιώματος τῆς Πύλης, αὕτη δὲ τῇ 5 Ἰουλίου ἀπέστειλεν εἰς τὸ Πατριαρχεῖον τὸ περὶ τῆς ἀποδοχῆς τῆς παραίτησεως τοῦ Κυρίλλου διάταγμα καὶ τῇ ἐπαύριον ἐγκριμένον τὸ περὶ ἐκλογῆς τοῦ Πατριάρχου Κεφάλαιον τῶν Ἐθνικῶν Κανονισμῶν, ἐνέκρινε δὲ καὶ τὸν (τῇ ἐπαύριον) ἐκλεγέντα τοποτηρητὴν τοῦ θρόνου μετὰ 8 ἡμέρας. Τότε ἡ Ἐθνοσυνέλευσις συνελθοῦσα συνεζήτησε σφοδρῶς τὸ ζητούμενον παρὰ τῆς Πύλης δικαίωμα ἐξαίρεσεως τῶν ἀπαρεσκόντων αὐτῇ ὑποψηφίων, ἐν μέσῳ κρισιμοτάτης τῶν ἐκκλησιαστικῶν καὶ ἔθνικῶν πραγμάτων καταστάσεως, τῆς ὑπὸ τῶν βουλγάρων μὴ ἀναγνωρίζοντων τὸν τοποτηρητὴν ταραχῆς, τῆς διαιρέσεως τῶν μελῶν τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως, τῆς ἀντιδράσεως τῶν Γερόντων, τῶν ἀντεγκλήσεων μεταξὺ κληρικῶν καὶ λαϊκῶν. Τὸ ἀποτέλεσμα δὲ τῶν συζητήσεων ὑπῆρξεν ἡ δήλωσις πρὸς τὴν Ὑ. Πύλην, ὅτι δὲν δύναται ν' ἀναγνωρίσῃ εἰς αὐτὴν ἡ Ἐθνοσυνέλευσις τὸ ζητούμενον δικαίωμα καὶ ὅτι πρὸ τῆς λύσεως τοῦ ἀναφυνέντος ζητήματος δὲν θὰ προβῇ αὕτη εἰς ἐκλογὴν Πατριάρχου. Μετὰ πάροdon μηνὸς περίπου ἡ Πύλη ἀπέστειλεν εἰς τὸ Πατριαρχεῖον δύο ἔγγραφα δι' ὧν τοῦτο μὲν ἐδήλου ὅτι ἀποδέχεται νὰ μὴ δύναται νὰ ἐξαιρῇ ἐκ τοῦ γενικοῦ καταλόγου τῶν ὑποψηφίων πλείονας τῶν τριῶν τοῦτο δὲ παρώτρυνε τὴν Ἐθνοσυνέλευσιν νὰ προβῇ ὅπου τάχιον εἰς τὴν ἐκλογὴν τοῦ Πατριάρχου. Διὰ τοῦ πρώτου τῶν ἐγγράφων τούτων περιωρίσθη τὸ δικαίωμα τῆς Ὑ. Πύλης περὶ διαγραφῆς ὀνομάτων τῶν ἀπαρεσκόντων αὐτῇ ὑποψηφίων καίτοι ἐν τοῖς Κανονισμοῖς ἀπεριόριστον φέρεται τὸ δικαίωμα. Ἐπομένως ἡ Πύλη πολλάκις κατὰ τὰς ἐφεξῆς ἐκλογὰς ἀπεπειράθη νὰ διαγράψῃ πλείονας τῶν τεσσάρων ὑποψηφίων ἄλλ' ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ. Οὕτω δ' ἐξεμνηδενίσθη σχεδὸν ἡ ἐπέμβασις αὐτῆς εἰς τὴν ἐκλογὴν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πα-

τριάρχου. Ἐν τῷ μεταξὺ χρόνῳ ὁ τοποτηρητὴς εἶχε προσκαλέσει εἰς ΚΠΟ-
λιν πρὸς ἐκλογὴν τοῦ μέλλοντος Πατριάρχου τοὺς Μητροπολίτας Κυζίκου,
Νικομηδείας, Ἡρακλείας, Χαλκηδόνος καὶ τινες ἄλλους, τῇ δὲ 15 Σεπτεμ-
βρίου συνελθοῦσα ἡ ἐκλογικὴ Συνέλευσις ὑπέβαλε τῇ Πύλῃ κατάλογον 11
ὑποψηφίων. Τῇ συστάσει τῆς ὁωσικῆς πρεσβείας ἡ Πύλη ἀπέφυγε νὰ χρη-
σιμοποιήσῃ τὸ δικαίωμα αὐτῆς περὶ διαγραφῆς. Μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν τοῦ
καταλόγου ἡ Συνέλευσις ἐξελέξατο κατὰ τὸν κανονισμόν τῇ 1 Ὀκτωβρίου
τρεῖς ὑποψηφίους τὸν πρῶν ΚΠ. Ἀνθιμὸν Στ', τὸν Ἀλεξανδρείας Καλ-
λίνικον καὶ τὸν Ἐφέσου Ἰωακείμ. Δὲν κατέστη ὅμως δυνατόν νὰ γίνῃ αὐ-
θημερὸν ἡ ἐκλογὴ τοῦ Πατριάρχου κατὰ τὰ κεκανονισμένα ἔνεκα τῶν προ-
κληθεισῶν σφοδρῶν καὶ θλιβερῶν ἀντεγκλήσεων. Μετὰ τρεῖς ἡμέρας ἐξε-
λέγη τέλος Πατριάρχης ΚΠ. ὁ Ἐφέσου Ἰωακείμ· εἷς τῶν θερμῶν ὀπαδῶν
τοῦ Γεροντισμοῦ, αὐταρχικὸς καὶ δεσποτικὸς.

Καὶ ἡ μὲν Πύλη ἀπέστειλεν εἰς τὸ Πατριαρχεῖον ἐπικεκυρωμένους
τοὺς Ἐθνικοὺς Κανονισμοὺς δι' εἰδικοῦ ἱραδὲ², ἀλλ' ὁ Πατριάρχης Ἰωακείμ
Β' ἀποστέρων αὐτοὺς ἀνέβαλε διαρκῶς τὴν ἐφαρμογὴν αὐτῶν. Ἐντεῦθεν
προέκυψαν ταραχαὶ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ συγκαλέσας δ' ὁ Πατριάρχης τῇ 28
Ἰανουαρίου 1862 γενικὴν Συνέλευσιν ἐξ 20 κληρικῶν καὶ 90 λαϊκῶν
ἀποτελεσθεῖσαν ὑπεχρεώθη ὑπ' αὐτῆς νὰ ἐφαρμόσῃ πιστῶς τοὺς Κανονι-
σμοὺς. Μετὰ τινες ἡμέρας, συμφώνως τοῖς Κανονισμοῖς, ὁ Πατριάρχης κα-
τήρτισε τὴν δωδεκαμελὴ Σύνοδον καὶ προεκήρυξε τὴν ἐκλογὴν τῶν μελῶν
τοῦ Μικτοῦ Συμβουλίου ὅπερ τῇ 30 Μαρτίου συνήλθεν εἰς τὴν πρώτην ἐπί-
σημον συνεδρίαν ὑπὸ τὴν προεδρείαν τοῦ Πατριάρχου. Οὕτως ἐφηρμόσθη-
σαν τὸ πρῶτον οἱ Ἐθνικοὶ Κανονισμοί. Ἀλλ' ὁ Πατριάρχης ἀντιδρῶν
κατ' αὐτῶν κατ' ἀρχὰς μὲν ἐξήτει· εὐλόγως τὴν ἀναθεώρησιν τοῦ περὶ ἐκ-
λογῆς Ἀρχιερέων ἄρθρου καὶ ἐπέτυχε νὰ ληφθῇ ἔγκυρος ἀπόφασις ὅπως ἐπὶ
μίαν πενταετίαν ἀπὸ τῆς ἐφαρμογῆς τῶν Κανονισμῶν μὴ ἀπαιτῶνται παρὰ
τῶν ἐκλεξιμῶν πάντα τ' ἀναγραφόμενα προσόντα ἔνεκα τῆς τότε καταστά-
σεως τοῦ κλήρου, ἀλλὰ μόνον τ' ἀπολύτως ἀναγκαῖα, ἀλλ' ὕστερον ὁ Πα-
τριάρχης προέβαινε εἰς καταστρατηγήσεις τῶν Κανονισμῶν. Τούτου ἔνεκα
ὑπὸ τῆς Ἱερᾶς Συνόδου καὶ τοῦ Μικτοῦ Συμβουλίου ἐπαύθη κατὰ τὰς δια-
τάξεις τῶν Κανονισμῶν ὁ Πατριάρχης Ἰωακείμ Β'. Τῇ 20 Σεπτεμβρίου
1863 νέος Πατριάρχης ἐξελέγη ὁ Ἀμασειᾶς Σωφρόνιος (1863—1866), ὅστις

1. Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου, ἀρχμ. Ὁ Πατριάρχης Ἀλεξανδρείας Καλ-
λίνικος ὡς ὑποψήφιος Πατριάρχης ΚΠ., περιόδ. «Πάνταινος» Ἀλεξανδρείας Ε,
1913, σ. 137—141. Μ. Χαμουδοπούλου ἐνθ. ἀν. Ἐκκλ. Ἀλήθεια Β, 479—482.

2. G. Young, Corps du droit ottoman, Oxford 1905, II, 21-34. Γεωργίου
Παπαδοπούλου, Ἡ σύγχρονος Ἱεραρχία τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, Ἀθῆναι
1895. Α, 10—45 σημ.

3. Μ. Χαμουδοπούλου, ἐνθ' ἀν. Β, 527. Μετὰ τὴν παῦσιν του ὁ Ἰωακείμ
ὑπέβαλε κανονικὴν παραίτησιν.

ἐπίσης, παρὰ τὸν ἀντίθετον ὅλως πρὸς τὸν τοῦ Ἰωακείμ Β' χαρακτηῖρα αὐτοῦ, ἐξήτησε τὴν ἀναθεώρησιν τῶν Ἐθνικῶν Κανονισμῶν καταρτίσας πρὸς τοῦτο Ἐπιτροπείαν. Μετὰ τριετίαν ἐπαύθη καὶ οὗτος¹ ἐξελέγη δὲ τῇ 10 Φεβρουαρίου 1867 ὁ Γρηγόριος ΣΤ' τὸ β' (1867—) ὑπὸ τὸν ὅρον ὃν ἐδέχθη ἡ Συνέλευσις «ὅπως οἱ νέοι Κανονισμοὶ μετασκευασθῶσιν ὅσον τάχιον ἐκ νέου, συμφώνως ταῖς ἀρχαίαις διατάξεσι τῆς Ἐκκλησίας καὶ συνφδὰ τοῖς ἱεροῖς Κανόσι τῶν ἁγίων Συνόδων»². Ὁ Γρηγόριος ΣΤ' ἐκ τῶν πρώτων αὐτοῦ μελημάτων ἐθεώρησε τὴν σύγκλησιν Ἐθνοσυνελεύσεως πρὸς ἀναθεώρησιν τῶν Κανονισμῶν καὶ συνήλθε μὲν αὕτη τῇ 5 Ἰουνίου 1870 ὑπέδειξε δ' ὁ Πατριάρχης τὰς ἐλλείψεις τῶν Κανονισμῶν ἀλλὰ δὲν ἠδυνήθη νὰ προβῇ εἰς τὸ ἔργον τῆς ἀναθεωρήσεως πολλῶ μᾶλλον ὅτι ὁ περιφανὴς Πατριάρχης ἔνεκα τοῦ καθ' ἑκάστην ὀξυνουμένου βουλγαρικοῦ ζητήματος ἠναγκάσθη νὰ παραιτηθῇ τὴν πάγκοινον προκαλέσας θλίψιν³. Ἐπὶ τοῦ μετ' αὐτὸν ἐκλεγέντος τὸ γ' Πατριάρχου Ἀνθίμου ΣΤ' (1871—73) ἐξηκολούθησεν ἡ Ἐθνοσυνέλευσις σποραδικῶς συνεδριάζουσα, ἀλλ' οὐδὲν κατόρθωσε. Ἀποπειραθεὶς δὲ ὁ Πατριάρχης νὰ διοικήσῃ ἄνευ τῶν Κανονισμῶν ἐξηναγκάσθη εἰς παραίτησιν ἐξελέγη δὲ πάλιν Πατριάρχης ὁ Ἰωακείμ Β' (1860—63, 1873—78) ἀλλ' ἐπ' αὐτῷ τῷ 1876 διεκόπησαν αἱ ἐργασίαι τῆς πρὸς ἀναθεώρησιν τῶν κανονισμῶν Ἐθνοσυνελεύσεως, πᾶσα δὲ περαιτέρω πρὸς τοιαύτην ἀναθεώρησιν ἀπόπειρα ἐθεωρήθη ἐπικίνδυνος διότι ἡ Πύλη ἐπεδίωξε τὴν κατάργησιν τῶν προνομίων τῆς Ἐκκλησίας ἅτινα εἶχον ἐνισχύσει οἱ Ἐθνικοὶ Κανονισμοὶ ὡς θεμελειώδεις νόμοι τοῦ τουρκικοῦ κράτους ἀναγνωρισθέντες.

Καίτοι οἱ Ἐθνικοὶ Κανονισμοὶ συνετάχθησαν ὑπὸ συνελεύσεως ἐν ἣ ἐπλειοψήφει τὸ λαϊκὸν στοιχεῖον δὲν ἀπεμακρύνθησαν τῶν κανονικῶν βάσεων τῆς ἐκκλησιαστικῆς διοικήσεως. Εἰς τὸ λαϊκὸν στοιχεῖον ἐχορήγησαν οἱ Κανονισμοὶ de jure μικρὰν συμμετοχὴν ἐν τοῖς ἐσωτερικοῖς τῆς Ἐκκλησίας ταῖς δικαιώματα καὶ ἡ συμμετοχὴ τοῦ λαϊκοῦ στοιχείου ἀνεφέροντο μᾶλλον εἰς τὰ ἐξωτερικά. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Πατριάρχης ἐξηκολούθει καὶ μετὰ τοὺς Κανονισμοὺς ὧν Ἐθνάρχης, τὸ λαϊκὸν στοιχεῖον συμμετεῖχε τῆς ἐκλογῆς αὐτοῦ καὶ τῆς παύσεως. Ἀλλ' ἐν τῇ πραγματικότητι οἱ Ἐθνικοὶ Κανο-

1. *Μ. Χαμουδοπούλου*, Πατριαρχικαὶ πινακίδες Ἐκκλ. Ἀλήθεια Β, 536. Ὡσαύτως μετὰ τὴν παῦσιν τοῦ ὁ Σωφρόνιος ὑπέβαλε κανονικὴν παραίτησιν.

2. *Μ. Χαμουδοπούλου*, Πατριαρχικαὶ Πινακίδες Ἐκκλ. Ἀλήθεια Β, 549.

3. *Μ. Χαμουδοπούλου* ἐνθ' ἂν. Β, 571. «Αἱ περιπέτεια καὶ ἀνάγκαι τῆς Ἐκκλησίας δεινωθεῖσαι εἶχον προβεῖ μέχρι τοῦ σημείου ἐκείνου πέρα τοῦ ὁποίου προφανὴς μὲν εἶναι ὁ κίνδυνος ἀφρευκτον δὲ καὶ ἐγγύτατον τὸ ναυάγιον τοῦ σκάφους χεიმῶνι καὶ σάλῳ βαρεῖ προσπαλαίοντος ἂν μὴ προφθάνων διέσωξεν αὐτὸ ὁ πάνσοφος πηδαλιούχος καὶ κυβερνήτης Χριστὸς ὁ Θεός». (Ἐγκύκλιος Ἀνθίμου ΣΤ' πρὸς τοὺς Μητροπολίτας τοῦ Οἴκ. Θρόνου ἀπὸ 21 Σεπτεμβρίου 1871 «Ἐκκλ. Ἀλήθεια» Β, 620).

νισμοὶ μετέβαλλον τὴν κατάστασιν. Καὶ μόνον τὸ γεγονός ὅτι οἱ Κανονισμοὶ συνετάχθησαν ὑπὸ τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως καὶ ἐπομένως ἠδύναντο νὰ μεταβληθῶσι πάλιν ὑπὸ Ἐθνοσυνελεύσεως, ἐδήλου ὅτι ἡ νομοθετικὴ ἐξουσία περὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων ἀφῆρθέη ἀπὸ τῆς ἀποκλειστικῆς δικαιοδοσίας τῆς Ἐκκλησίας. Τὰ σπουδαιότερα δὲ τῶν ζητημάτων κατὰ τοὺς Κανονισμοὺς ἐξετάζονται ὑπὸ τε τῆς Συνόδου καὶ τοῦ Μικτοῦ Συμβουλίου, ὅπερ εἶχε τὸ δικαίωμα τῆς ἐποπτείας καὶ ἐπ' αὐτοῦ τοῦ Πατριάρχου ἐν ὠρισμένοις ζητήμασι.

Οὕτω δὲ οἱ Ἐθνικοὶ Κανονισμοί, παρὰ τὰς ἄλλας αὐτῶν ἐλλείψεις, ἐπέτυχον τοῦ ἐπιδιωχθέντος σκοποῦ, ἀντιθέτως πρὸς τὰς προσδοκίας τῆς Ὑ. Πύλης. Αὕτη ζητοῦσα τὴν εἰσαγωγὴν τοῦ λαοῦ εἰς τὴν διοίκησιν τῶν τῆς Ἐκκλησίας πραγμάτων ἤλπισεν ὅτι ἔμελλε νὰ ἐξασθενήσῃ τὸν κλῆρον. Ἡ ἐλπίς ὅμως αὕτη διεψεύσθη, διότι ἡ ἴδρυσις τῆς ἐθνικῆς ἀντιπροσωπείας διὰ τοῦ Μικτοῦ Συμβουλίου περιορίσε μὲν τὸν κλῆρον ἐν τοῖς ἐσωτερικοῖς τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ Γένους ζητήμασι, ὦν τὴν διαχείρισιν καὶ διεύθυνσιν ἀκριβῶς καθώρισαν οἱ Κανονισμοὶ καὶ ἐν τισιν ἐπήγαγεν ἀντικανονικὴν κατάστασιν τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων, ἀλλ' ἐνίσχυσε τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τὸ δουλεῦον Γένος ἀπέναντι τῆς Πύλης. Τὰ περαιτέρω δὲ γεγονότα καὶ ἡ διεξαγωγὴ τῶν ὑπὸ τῆς τουρκικῆς αὐθαιρεσίας προκληθέντων ζητημάτων ἀπέδειξαν οἷα δύναμις ἦτο τὸ Συμβούλιον. Ἀλλὰ τὴν δύναμιν αὐτοῦ τὸ Συμβούλιον καὶ ἡ νέα Ἱερὰ Σύνοδος μετὰ τοῦ Πατριάρχου ἠρῶντο ἐξ αὐτῶν τῶν Ἐθνικῶν Κανονισμῶν. Διότι διεψεύσθη καὶ ἡ ἐτέρα ἐλπίς τῆς Πύλης περὶ περιορισμοῦ τῶν δικαίων καὶ προνομίων τῆς Ἐκκλησίας. Ἐξ ἐναντίου ταῦτα οὐ μόνον δὲν ἡλαττώθησαν ἀλλὰ καὶ ἠϋξήθησαν κατ' οὐσίαν διὰ τῶν διατάξεων τῶν Κανονισμῶν. Πρὸ παντὸς δὲ ἡ ἐκλογὴ τοῦ Πατριάρχου καὶ ἡ παῦσις αὐτοῦ ὡς πολλάκις ἐν τῷ παρελθόντι αὐθαιρέτως ἡ Πύλη ἐπέβαλλεν ὀριστικῶς νῦν ἐξηρτήθησαν ἐκ τῆς θελήσεως τοῦ Γένους διὰ τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ κλήρου καὶ τοῦ λαοῦ. Εἰς τὴν Πύλην ἀφῆθη τὸ σκιῶδες δικαίωμα τῆς διαγραφῆς τριῶν ὀνομάτων, ἐκ καταλόγου δεκάδων ὑποψηφίων. Ἀπέβη δι' αὐτὴν ὑποχρεωτικὴ ἡ ἀναγνώρισις καὶ τοῦ ἐκλεγομένου καὶ τοῦ παυομένου Πατριάρχου. Τοῦτο δέ, ἀσχέτως πρὸς τὴν δυναμένην νὰ προκύψῃ βλάβην ἐκ τῆς εὐκολίας τῆς παύσεως τοῦ Πατριάρχου, ἦτο μέγα ἀπόκτημα, ἀσφαλίζον τὴν ἐσωτερικὴν ἐλευθερίαν τῆς Ἐκκλησίας. Ἀλλὰ καὶ τὰ τῆς μεταθέσεως καὶ δίκης τῶν Ἀρχιερέων καὶ τῶν κληρικῶν καθόλου καὶ ἄλλα τῆς Ἐκκλησίας προνόμια καθωρίσθησαν ἀκριβέστερον ἐν τοῖς Ἐθνικοῖς Κανονισμοῖς.

(Συνεχίζεται)